

ЗАТВЕРДЖЕНО

**Наказ Вищого навчального закладу Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»
08 липня 2015 року № 152-Н**

Форма № П-4.04

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД УКООПСІЛКИ
«ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ»**

Інститут економіки, управління та інформаційних технологій
Форма навчання заочна
Кафедра правознавства

Допускається до захисту

Завідувач кафедри _____ Г. В. Лаврик
(підпис) (ініціали, прізвище)

« ___ » _____ 2020 р.

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на тему «РОЗСЛІДУВАННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА»

*спеціальності 081 «Право»
освітня програма «Право»*

Виконавець роботи: Троцило Віталій Ігорович

(підпис, дата)

Науковий керівник: Іщенко Тетяна Володимирівна

(підпис, дата)

Рецензент: Гринько Лариса Петрівна

(прізвище, ім'я, по батькові)

ЗМІСТ

Вступ.....	3
РОЗДІЛ 1. Теоретичні основи дослідження домашнього насильства.....	7
1.1. Історичні аспекти виникнення проблеми домашнього насильства.....	7
1.2. Міжнародно-правові аспекти та досвід зарубіжних країн в боротьбі з домашнім насильством.....	14
1.3. Національне законодавство, що регламентує протиправність домашнього насильства.....	21
РОЗДІЛ 2. Криміналістична характеристика домашнього насильства.....	30
2.1. Поняття та значення криміналістичної характеристики.....	30
2.2. Особа злочинця та особа потерпілого.....	37
2.3. Спосіб, обстановка та слідова картина.....	48
РОЗДІЛ 3. Організаційні та практичні аспекти розслідування домашнього насильства.....	57
3.1. Типові слідчі ситуації та обставини, що підлягають доказуванню.....	57
3.2. Тактика проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування домашнього насильства.....	65
3.3. Призначення судових експертиз під час розслідування домашнього насильства.....	73
Висновки.....	83
Перелік інформаційних джерел.....	92
Додатки.....	104

ВСТУП

Актуальність теми. Магістерська робота присвячена розслідуванню домашнього насильства. Таке явище, як домашнє насильство є складною категорією, оскільки, на даний час, це одна з найпопулярніших форм порушення прав людини, яка зачіпає інтереси найбільш уразливих груп населення, до яких відносяться діти, жінки, особи з інвалідністю, а також особи похилого віку, які економічно, психологічно або по-іншому залежать від свого кривдника.

На даний момент проблема розслідування домашнього насильства, не зважаючи на досягнення цивілізації, є невирішеною, оскільки, згідно статистики злочинів дане небезпечне явище набирає обертів. Так, за минулий рік кількість проваджень, що перебували на розгляді правовій доктрині – 633, кількість осіб, судові рішення щодо яких набрали законної сили – 231 особи, з них засуджених – 159 (Дод. А). За два роки в державі обліковано 3205 кримінальних правопорушень за статтею 126-1 Кримінального кодексу України «Домашнє насильство» (12 місяців 2019 р. – 1068, 11 місяців 2020 р. – 2137) (Дод. Б). У кримінальних провадженнях 2540 особам повідомлено про підозру (12 місяців 2019 р. – 778, 11 місяців 2020 р. – 1762). Направлено до суду обвинувальних актів за 2454 кримінальними провадженнями (12 місяців 2019 р. – 755, 11 місяців 2020 р. – 1699). Таким чином, спостерігається зростання кількості облікованих кримінальних правопорушень, що зумовлює необхідність розробки відповідної криміналістичної методики розслідування.

Від початку року слідчі поліції Полтавщини відкрили понад 78 кримінальних проваджень за фактами систематичного домашнього насильства (ст. 126-1 Кримінального кодексу України). Понад 60 обвинувальних актів були скеровані до суду. У законодавстві при цьому містяться колізійні законодавчі

норми, а також у цій сфері недостатньо сформовані методичні рекомендації. Тому, є актуальним дослідження та розгляд даного питання.

Проблемою розслідування домашнього насильства займалися О.Є. Бабенко, Т.В. Іщенко, А.С. Колесова (Пашенко), В.В. Пивоваров, В.Ю. Шепітько, М.М. Легенька та інші. Питанням про особу злочинця, як елемента криміналістичної характеристики домашнього насильства, та вивченню судових експертиз, які призначаються під час його розслідування, були присвячені роботи Т.В. Іщенка, який зробив великий вклад у правову науку, визначивши проблеми у використанні спеціальних знань та надавши практичні рекомендації щодо їх вирішення.

Метою магістерської роботи є з'ясування процесу розслідування домашнього насильства.

Відповідно до зазначеної мети в магістерській роботі були поставлені й вирішувались такі **завдання**:

- ознайомитися з історичними аспектами виникнення проблеми домашнього насильства;
- розкрити сутність міжнародно-правових аспектів та досвід зарубіжних країн в боротьбі з домашнім насильством;
- розглянути національне законодавство, що регламентує протиправність домашнього насильства;
- визначити поняття та значення криміналістичної характеристики;
- здійснити характеристику особи злочинця та особи потерпілого;
- охарактеризувати способи, обстановку та слідову картину;
- розглянути типові слідчі ситуації та обставини, що підлягають доказуванню;
- описати тактику проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування домашнього насильства;

- визначити роль призначення судових експертиз під час розслідування домашнього насильства.

Об'єктом дослідження у даній роботі є домашнє насильство, а також суспільні відносини, які складаються у ході розслідування цього злочину. Предметом – поняття, ознаки, сутність і особливості процесу розслідування домашнього насильства.

Теоретичною основою дослідження є фундаментальні праці вітчизняних і зарубіжних учених із питань генезису розвитку проблеми домашнього насильства, класичні положення теорії криміналістики про криміналістичну характеристику даного злочину, роботи та правові висновки практиків про організаційні та тактичні аспекти, що стосуються розслідування домашнього насильства.

Методологічною основою у процесі дослідження стали основні найпоширеніші наукові методи. По-перше, були використані такі методи емпіричного дослідження, як порівняльно-правовий та метод узагальнення, по-друге, використовувався історичний та системний підхід теоретичного дослідження, по-третє, серед універсальних методів, було застосовано аналіз та синтез.

Інформаційну основу дослідження складають бази нормативних документів, вітчизняні й закордонні видання, дані монографій, закордонних видань, збірники наукових праць, а також судова практика.

Практичне значення дослідження даної теми полягає у тому, що результатом проведеної роботи стане виявлення колізій у законодавстві, а також викладені в роботі положення, висновки можуть бути використані:

- у практичній діяльності слідчих – як рекомендації щодо основних ефективних стратегій розслідування, способів та шляхів профілактики та швидкого реагування на випадки домашнього насильства;

– у навчальному процесі – викладені в роботі положення можуть бути використані при викладанні таких навчальних дисциплін як «Кримінальний процес України, «Криміналістика».

Проблематика магістерської роботи була представлена шляхом публікацій тез на тему: «Історичні аспекти виникнення проблеми домашнього насильства» у Збірнику тез ІХ Всеукраїнської науково-практичної конференції «Традиції та інновації розвитку приватного права в Україні: освітній», м. Полтава 5 червня 2020 р., ПУЕТ.

Структура та обсяг роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, переліку інформаційних джерел. Загальний обсяг магістерської роботи становить 106 сторінок комп'ютерного тексту.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

1.1. Історичні аспекти виникнення проблеми домашнього насильства

Протягом останніх років проблема гендерної рівності та протидії дискримінації за ознаками статі здобула широку популярність у всіх розвинених країнах світу, що у певній мірі відображає рівень соціального розвитку кожної держави. На сьогоднішній день існує необхідність у вивченні генезису домашнього насильства за допомогою аналізу наукової, історичної та релігійної літератури, а також законодавства України, дослідження історичних аспектів існування цього явища, з метою виявлення причин та шляхів його подолання.

Взагалі, домашнім насильством називають будь-яке умисне діяння (дію або бездіяльність), або погрозу застосувати таке діяння (дію або бездіяльність), яке має фізичний, сексуальний, психологічний чи економічний характер однієї особи у родині стосовно іншої, за умови порушення конституційних прав і свобод члена родини, а також завдання йому моральної шкоди даними діями. При цьому термін «домашнє насильство» більш ширший, ніж поняття «насильство в сім'ї», оскільки перший охоплює більше коло осіб, які є потерпілими [23, с. 11].

Законодавче визначення даного поняття мітиться у Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», який надає таке формулювання: «домашнє насильство – діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що

вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь» [74].

Перш ніж перейти до дослідження особливостей процесу розслідування різних проявів розглядуваного злочину, слід проаналізувати генезис та історичні аспекти виникнення проблеми домашнього насильства, оскільки різноманітність його форм негативно віддзеркалилося на процесах життєдіяльності, що значною мірою вплинуло на дискримінаційне становище жінок у суспільстві та відносин між близькими особами у сім'ях.

Досліджуючи явище домашнього насильства, найперше питання яке виникає у дослідників – які ж причини виникнення домашнього насильства. Так, Волощук А.М. вважає однією з причин гендерну нерівність та будь-який прояв дискримінації за ознакою статі, що, на його думку, є необґрунтованим наданням певних переваг або ж, навпаки, утискання прав слабшого [76].

Певний період у більшості країн світу це явище не відносилось до правопорушень, його розглядали як належну поведінку. Провівши аналіз нормативних джерел, що стосувалися регулювання правовідносин у різні епохи, можна стверджувати, що сімейне насильство обумовлено традиціями, національними цінностями, релігією та культурою різних країн. Як в Україні, так поза її межами державами або застосовувалися покарання за домашнє насильство, або просто не заперечувалися звичаї і традиції, що були встановлені в цій сфері [18, с. 10].

Історичні пам'ятки вказують на те, що перша спроба врегулювання відносин у сім'ї була за часів правління царя Хаммурапі ще у XVIII ст. до н.е. Його закони зачіпали майнові та немайнові сімейні відносини, та навіть

стосувалися захисту прав дітей, які були жертвами домашнього насильства. Також окремими положеннями у законах Хаммурапі було визначено сім'ю та її інтереси найвищою цінністю, передбачено рівність прав подружжя стосовно майна та гідних умов у сімейному житті. Проте, незважаючи на рівні права у подружжя, закони правителя Вавилону встановлювали те, якщо у сім'ї не було можливості повернути борг, то жінка або дитина (але не чоловік) на певний термін віддавалися в боргову кабалу [22, с. 76]. Оскільки в той період діяв рабовласницький суспільний лад, тому таке положення не викликало у людей обурення чи здивування.

Також основним чинником, який сприяв формуванню дискримінаційного положення жінок у сімейних відносинах є релігія. Святими писаннями багатьох релігій світу надавалася перевага чоловікам, які мали більші привілеї, на відміну від жінок. Історично доведено, що релігія впливала на суспільні установки, цінності, що стверджували владу чоловіка. Також, релігійними нормами регулювалися відносини батьків та дітей. Наприклад, Старий Завіт також містить дозвіл фізичного покарання: «Хто шкодує різки своєї, той ненавидить сина; а хто любить, той з дитинства карає його».

Говорячи про залежність від релігійних принципів та канонів, у представників церкви існує думка, що Старий Завіт є не більше ніж історією, і у сучасних сімейно-побутових відносинах відображені правила Нового Завіту. У науковців є думка: оскільки в Україні багато людей – віруючі, і для них релігійні правила частіше переважають над нормами права, що, у свою чергу, містять заборону застосування фізичного насильства до дітей, тому слід залучити представників церкви для тлумачення Біблії і визначення відношення церкви до фізичних покарань дітей з боку батьків [18 с. 13–14].

К.І. Ілічкієва проаналізувавши історико-соціальні аспекти насильства щодо жінок, прийшла до висновку, що у кожній державі, у різні епохи мало місце дане явище, але його прояви мали свої «національні» особливості. Так,

наприклад, Індія зберігає таку традицію, як обряд саті, незважаючи на заборони на державному та міжнародному рівні. Дана церемонія передбачає приєднання вдови до її померлого чоловіка, яка має спалити себе на поховальному багатті, при цьому на Близькому Сході та в Африці існує практика видалення жіночих геніталій. У Російській імперії вважалося, якщо чоловік не б'є дружину, він «будинок свій не буде й про свою душу не дбає, і сам погублений буде і в цьому віці й у майбутньому, і будинок свій погубить» [26, с. 119].

У європейських країнах сімейні відносини регулювалися канонічним правом, оскільки католицька церква мала неабиякий вплив на більшість сфер у суспільному житті та на управління державою. Але, королівською владою Великої Британії, Франції та Німеччини було проігноровано церковні правила стосовно регулювання шлюбу, і вже починаючи з XV–XVII ст. він був не тільки релігійним обрядом, а і актом громадянського стану. Попри всі ці нововведення, принципових змін не відбулося: залишилася нерівність прав жінок та чоловіків, залежності жінки від глави сім'ї тощо.

Таким чином, багатьма державами було наділено чоловіків чіткими прописаними повноваженнями щодо інших членів родини. Прикладом може також слугувати Америка, у якій законами декількох штатів з 1924 року виключалася відповідальність чоловіка за навмисну фізичну кару дружини, при умові що мала місце «крайня необхідність» [8, с. 78].

Тобто, можна стверджувати, що більшість держав надавали чоловікам досить широкі повноваження то дозволи щодо інших членів сім'ї. Можна навести приклад лондонської поліції, яка спиралася на таке правило: чоловікові сварливої дружини можна бити її вдома палицею, яка не грубіша за великий палець його руки [28, с. 74]. Такі правила були і у Німеччині, де патріархальною системою цінностей принижувалося становище жінки, що відстежувалося навіть у приказках та прислів'ях. Це мало вплив на відношення чоловіків до своєї благовірної та відображало культурно-моральні настанови

усього народу. Наприклад, німці користувалися правилом «трьох К»: «Kinder, Küche, Kirche» – діти, кухня, церква, що дещо збігається з приказкою нашої країни – «вагітна, боса й на кухні» [22, с. 148].

Така ситуація, на наш погляд, існувала через те, що у родинах почали розподіляти побутові ролі чи суспільні обов'язки щодо збереження популяції племен. Розвиток суспільства і власності у період зміни матріархату на патріархат вказує на втрату жінкою своєї чільної ролі та на поступову зміну з привілейованого члена суспільства на річ, яка стала приватною власністю сильного. Еволюційним та революційним етапами утворення громадянського суспільства, гуманізацією суспільної моралі було влаштовано дисгармонію даного поділу гендерних ролей, і лише з запровадженням концепції природного права та з подальшим її розвитком почав формуватися принцип рівності всіх членів суспільства незалежно від раси, статі та соціального стану.

В Україні становище жінки у сім'ї мало неоднозначний характер у минулому. Досить довгий час за побиття дружини, чоловіка карали, а за вбивство своєї жінки – його судили, але при цьому, якщо остання вчинить розправу над благовірним, її закопували живцем у землю.

У 70-х роках ХХ століття у нашій державі почали визнавати насильство в сім'ї, як суспільно важливу проблему, одночасно з цим Захід остаточно заборонив подружнє насильство. За часів Радянського Союзу, офіційного визнання «існування» насильства в сім'ї не було, адже вважалося, якщо жінку вдарив її чоловік – сама винна, якщо не винна – потрібно терпіти, бо то є така жіноча доля. Тоді, цей феномен розглядали як фізичне насильство згідно Кримінального кодексу, оскільки були певні принципи у суспільстві, як-то «виносити сміття з хати» не прийнято, тому і замовчували все, що відбувається у сім'ї. Тому, подібні заяви навіть не приймали правоохоронні органи [28, с.74].

Проаналізувавши джерельну базу, яка стосується теми домашнього насильства, ми виділили історичні пам'ятки вітчизняного права, що раніше

регулювали права жінок та чоловіків у суспільстві. До них можемо віднести: Руську правду, Статути Великого князівства Литовського 1529, 1566 та 1588 рр., «Права, за якими судиться малоросійський народ» тощо. У сфері кримінального права існували такі документи, як «Уложення про покарання кримінальні та виправні» 1845 р. та 1885 р., Кримінальне Уложення 1903 р., Кримінальні кодекси радянської України 1922, 1927 та 1961 рр. й інші [18, с. 10].

У другій половині ХХ століття було приділено досить значну увагу дотриманню прав людини, через що більшість правових наук поглиблено вивчали питання порушення прав людини і шукали шляхи їх вирішення. Так, 20 грудня 1993 р. Генеральною Асамблеєю ООН було ухвалена «Декларація про викорінення насильства щодо жінок», вплив якої посприяв призначенню Спеціального доповідача ООН з питання про насильства над жінками, що закріплено 4 березня 1994 р. резолюцією Комітету ООН з прав людини №1994/45 [18, с. 10].

Виділення такого явища, як насильство в сім'ї, як окрему соціальну проблему – є тільки першим кроком до її вирішення. При цьому існують певні перешкоди. Наприклад, відсутні чіткі нормативні визначення, спеціальний закон по захисту жертв від такого насильства, теоретична база, наукові основи, також неповна поінформованість про швидкість поширення даного явища, що є його причинами та умовами, підвищена латентність тощо [10, с. 299-300].

У ХІ столітті домашнє насильство здобуває нові форми, але при цьому виникають і нові напрямки вирішення даної проблеми, починаючи від запровадження покарань у цій сфері, закінчуючи створенням різних організацій по допомозі жертвам насильства. Статистика показує, що з кожним роком все більше з'являється звернень до правоохоронних органів. Це означає усвідомлення постраждалими негативності ситуації, на відміну від попередніх століть. Але все одно в Україні щороку від фізичного та сексуального

насильства страждає орієнтовно 1 мільйон жінок, і лише 10 % з них звертаються за захистом до органів поліції [90].

З початку 2020 року правоохоронці притягнули до адміністративної відповідальності 34 тисячі осіб за вчинення домашнього насильства. Зазначається, що слідчі направили до суду понад 470 кримінальних проваджень щодо вчинення домашнього насильства та винесли понад 11 000 термінових заборонних приписів. До введення карантинних заходів, з 1 по 11 березня, до Національної поліції на лінію “102” надійшло близько 18 тисяч звернень громадян, які попередньо кваліфіковано, як домашнє насильство. У середньому за добу це становить 1600–1650 повідомлень. У період запровадження карантинних обмежень, з 12 березня по 7 квітня, до Національної поліції на телефонну лінію “102” надійшло близько 42 тисяч таких викликів, зокрема в середньому за добу — це 1,5 тисячі звернень [90].

Саме тому, останні п'ять років значну увагу правники приділяють питанню доступу до правосуддя. Так, наприклад, у 2016 році Харитоновою О.В., було розглянуто питання домашнього насильства та доступ жінок до правосуддя: правові бар'єри [65]. Того ж року, Уваровим О., Мозговою В., Соколовою Я. був написаний навчальний посібник для суддів і прокурорів, що отримав назву «Забезпечення доступу жінок до правосуддя в Україні», в якому досить детально окреслено бар'єри, їх подолання, засоби і належні практики щодо доступу жінок до правосуддя [92].

Таким чином, можна підбити підсумки, що домашнє насильство є складним та історично стійким явищем, що зачіпає досі кожна сім'ю, суспільство, країну та світ загалом. Головною причиною виникнення даного феномену, який бере свій початок та проявлявся ще до нашої ери, можна вважати гендерну асиметрію через усталені стереотипи різного відношення до жінок та чоловіків у суспільстві.

1.2. Міжнародно-правові аспекти та досвід зарубіжних країн в боротьбі з домашнім насильством

Проблема домашнього насильства є достатньо актуальною не лише в Україні, а й інших державах світу. Палке бажання побудувати у нашій країні громадянське суспільство та становлення її, як правової держави, вказує на створення принципово нової стратегії у сфері запобігання домашньому насильству, що можливо лише завдяки зверненню до зарубіжного досвіду та впровадження міжнародних стандартів у нашій державі.

Міжнародною спільнотою постійно розробляються способи, які можуть стати ефективними у боротьбі з домашнім насильством. Одним із таких засобів європейської спільноти є забезпечення відповідною нормативно-правовою базою, яка спрямована перш за все на попередження домашнього насильства.

У 2001 році в Україні відбулося остаточне визнання наявності проблеми насильства в сім'ї, і почалося формування національного законодавства з попередження цього явища. Даний процес повинен спиратися на сформовані міжнародні та європейські стандарти. Таким чином, аналізуючи стан розвитку правової бази в Україні з попередження домашнього насильства, необхідно звернути увагу на міжнародний, європейський та національний рівні.

Досліджуючи міжнародний рівень, одразу ж згадується Загальна декларація прав людини, яка закріплює за кожною людиною право володіти усіма правами та свободами без будь-якої різниці (ст. 2), нікого не може бути піддано катуванню або жорстокому, нелюдському, або такого, що принижує його гідність, поводженню і покаранню (ст. 5) [73]. Останнє положення також міститься і у Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання. Важливим є те, що у термін «катування» Конвенцією включені не лише дії державних

посадових осіб, а й страждання, заподіяні іншими особами, які виступають як офіційні, чи з їх підбурювання, чи з їх відома, чи за їх мовчазної згоди (п. 1 ст. 1) [4, 189-190].

В Україні, наприклад, мовчазною згодою державних посадових осіб порушується заборона на катування, коли не реалізуються на практиці положення, що стосуються відповідальності за фізичне покарання дитини, адже у суспільстві це такий «метод виховання» [18, с 38]. У свою чергу Конвенція ООН про права дитини містить імперативну норму, яка вказує на те, що держави-учасниці повинні розробляти «соціальні і освітні заходи з метою захисту дитини від усіх форм фізичного або психологічного насильства, зневаги або зловживання, відсутності турботи або недбалого ставлення, грубого поводження або експлуатації, включаючи сексуальне зловживання з боку батьків, законних опікунів або будь-якої іншої особи, що піклується про дитину» (п. 1 ст. 19) [5, с. 244].

Заборона фізичних покарань дітей введена вже у 16 країн-членів Європейського союзу. Проте, у 2007 році, владою Великобританії був відхилений законопроект щодо заборони фізичних покарань дітей у сім'ї, а лише закріплена вимога не залишення саден та синців після такого впливу. На нашу думку, дані зміни виправдані, оскільки законодавець розуміє, що прийнявши норму права, яка буде суперечити моральним засадам суспільства, неможливо забезпечити її виконання. Таким чином, Великобританія ділить тілесні покарання на «помірні», які можуть мати місце при вихованні, та «знущання», які залишають сліди на тілі, та за які у подальшому передбачена відповідальність [55].

Ретельну увагу міжнародне співтовариство також приділяє жінкам, які, рівноцінно як і діти, знаходяться під захистом від домашнього насильства. Генеральною Асамблеєю ООН ще у 1993 році було проголошено Декларацію про ліквідацію насильства щодо жінок, якою були визначені основні причини

виникнення цього явища та напрямки боротьби з ним. З того часу міжнародна спільнота розглядає насильство в сім'ї, як порушення фундаментальних прав людини.

Дивлячись на серйозність проблеми домашнього насильства ООН було розроблено певні рекомендації у формі Модельного законодавства, яке повинно слугувати основою для розробки та прийняття власних законів іншими державами. Згідно з рекомендаціями ООН закони про боротьбу з насильством в сім'ї повинні відповідати одночасно декільком цілям: по-перше, захист жертв насильства, по-друге, попередження нових випадків насильства, по-третє, покарання осіб, які вчинили домашнє насильство [5, с. 149].

Модельне законодавство ООН також містить певні умови для того, щоб досягти даних цілей, а саме: формування громадської думки в країні; інформування населення про розвиток подій у цій сфері; допомога жертвам насильства, шляхом створення служби невідкладної допомоги їм та їх сім'ям; проведення консультацій та психокорекції кривдників, жертв та усіх членів родини; навчання і підвищення рівня знань суддів, прокурорів, правоохоронних органів та соціальних працівників у галузях права, які відповідають за ефективну боротьбу з домашнім насильством [5, с. 149].

Окрім згаданих нами документів щодо боротьби з насильством в сім'ї, дані відносини регулюються також Міжнародним пактом про економічні, соціальні та культурні права, Декларацією про ліквідацію всіх форм дискримінації по відношенню до жінок, Конвенцією про згоду на вступ до шлюбу, мінімальний шлюбний вік і реєстрацію шлюбу, Конвенцією про охорону материнства та інші.

Аналізуючи нормативно-правове забезпечення у сфері протидії насильства в сім'ї на міжнародному рівні, то особливої уваги потребує Конвенція Ради Європи про попередження та боротьбу з насильством щодо жінок та домашнім насильством (Стамбульська конвенція), яка стала першим

європейським юридично обов'язковим документом, який закріплює обов'язкові стандарти попередження домашнього насильства, захисту жертв та покарання кривдників [82]. Європейським союзом було підписано дану Стамбульську Конвенцію, чим було кинуте політичний виклик своїм державам-членам приєднатися до неї. У свою чергу, даний документ у 2011 році Україна підписала, але досі не ратифікувала, адже ця процедура вимагає, перш за все, внесення змін до національного законодавства [87].

Зарубіжний досвід з попередження та протидії домашньому насильству може стати прикладом для запровадження ефективних методів боротьби з цим явищем. Так, цікавим є досвід Польщі, в якій було запроваджено процедуру «Блакитні карти», яка полягає у тому, що дільничним поліцейським ведеться накопичувальна індивідуальна папка кожної сім'ї з певними документами, які містять обставини справи у сфері насильства. У випадку повторення ситуації, вже володіючи інформацією працівником польської поліції приймається більш результативне рішення по допомозі жертві домашнього насилля. Також, у Польщі ефективною є цілодобова телефонна «блакитна лінія», зателефонувавши до якої можна повідомити поліцію, яка оперативно, разом з прокуратурою, здійснюють дії щодо припинення насильства в сім'ї. Також, наприклад, актуальним для впровадження в Україні є запуск просвітніх програм для молоді у сфері рівності, толерантності та доброзичливості до інших [47, с. 57].

Упродовж багатьох років у багатьох сім'ях дорослі, з метою ефективного, на їхню думку, виховання своїх дітей, застосовують фізичне покарання. Досить тривалий період у світі ведуться суперечки: це ефективний засіб досягнути дисципліни, чи порушення прав дитини. Досвід зарубіжних країн вказує на те, що показник насильства над дітьми у державах, де введено відповідальність за будь-які тілесні покарання, значно знижується. Опонентами таких законодавчих заборон постійно проголошується думка, що подібні закони

можуть лише погіршити ситуацію, оскільки врятувати дітей від справжнього насильства таким чином не вдасться, а у звичайних «не проблемних» родинах почнуться проблеми.

Говорячи про суперечки щодо кримінальної відповідальності батьків за фізичні покарання дітей можна звернутися до новин, які передає BBC News Україна. Так, Шотландія зовсім нещодавно стала першою країною у складі Великої Британії, яка визнала кримінальним злочином фізичне покарання дітей батьками. Взагалі, першою країною, яка прийняла у 1979 році такий закон, була Швеція. Раніше у Шотландії батьки та опікуни мали право застосування фізичної сили з метою дисциплінувати своїх дітей, за умови якщо це була «розумна кара». Тоді, ще при обґрунтуванні покарання дитини до 16 років, судами враховувалися такі чинники: який характер покарання, якою тривалістю та частотою характеризується, вікові характеристики дитини, а також які саме наслідки настали для дитини. Наразі, у Шотландії введений новий закон, яким було скасовано захист від «виправданого нападу», і відтепер батьки несуть кримінальну відповідальність за будь-який фізичний вплив на свою дитину, оскільки законом забезпечується рівноцінний захист від насильства, як і дорослим[91].

Подібним до Шотландії є досвід Австрії, де також існує закон про побутове насильство, що обрав головним завданням у сфері запобігання домашньому насильству особливу професійну підготовку поліції та організацію спеціальних служб, які інформують та консультують жертв. Також, зважаючи на те, що за перші три випадки домашнього насильства у нашій державі передбачено штраф, можна говорити про те, що ця норма є недосконалою, оскільки найчастіше дане стягнення йде з сімейного бюджету[91].

До того ж, в Україні ізолюється жертва насильства, при чому у 505 державах світу ізолюється кривдник. Знову звертаючись до досвіду Австрії, можна помітити тенденцію, що поліція при фіксуванні домашнього насильства,

або навіть погрози завдати шкоди іншій особі, одразу ж виселяє кривдника з помешкання, встановлює заборону, у формі ордера, на повернення до свого житла, незалежно від того чи є особа власником цього будинку. Основним завданням поліції Австрії є турбота про людей, що зазнають насильства, і налагодження контактів з усіма інституціями, які займаються захистом від насильства. Поліція повинна без затримки повідомляти центрові втручання про кожне виселення і заборонний ордер, долучаючи також особисту інформацію потерпілої особи, а також контактувати з потерпілими і пропонувати їм підтримку (складати плани виходу з кризи, програми безпеки тощо) [91].

У Швеції, Акт про заборонний ордер захищає жінку, якій погрожує, переслідує чи утискає її права кривдник. Даний ордер забороняє чоловікові мати контакти чи відвідувати жінку, при існуванні ризику переслідування, утисків чи іншої кримінальної дії. Покаранням за порушення такого ордера є штраф або однорічне ув'язнення.

Якщо говорити про подібні ордери, то слід зазначити, що кожний штат США має окреме законодавство про попередження домашнього насильства і боротьбу з ним. Так, основний законодавчий акт, який регулює питання, пов'язані з протидією насильству в сім'ї, у штаті Іллінойс – це Акт про боротьбу з насильством в сім'ї. Відповідно до даного Акту IDVA охоронним ордером є судовий припис, яким забороняється особі, яка скоїла насильство в сім'ї, вчинення певних дій або навпаки, вимагає від неї певних дій. В такому охоронному ордері жертву називають позивач, а особу, яка вчинила насильство в сім'ї, – відповідач[91].

ЄСПЛ у справі «Левчук проти України» зауважив, що, національні суди, при відмові у позові жінки про виселення колишнього чоловіка, який вчиняв домашнє насильство щодо неї, демонструють «нездатність провести всебічний аналіз ситуації та оцінити ризик майбутнього психологічного та фізичного насильства щодо заявниці та дітей», і що найголовніше – це довго тривалість

судового провадження, що вказувала на ризик подальшого насильства. Таким чином ЄСПЛ вважає, що Україною було порушено зобов'язання забезпечити ефективний захист жертв від домашнього насильства [89].

Цікавим є досвід Франції, яка досить серйозно відноситься до насильства в сім'ї при розлученні. Так, при існуванні заяви про розлучення, партнер, який застосував насильство, не має права заходити до помешкання вже після першого акту насильства і до початку розлучення, при умові, що протягом подальших чотирьох місяців сім'я подасть заву на розлучення. Німеччина має схоже правове регулювання, яке передбачає, що кримінальна справа буде передана до суду у будь-якому випадку, незалежно від відкликання жертвою заяви. Українське законодавство не підтримує інтереси жінок у цій сфері, забороняючи їй розлучитися, будучи вагітною, або маючи дитину до одного року.

Проаналізувавши закордонний досвід у сфері запобігання та протидії домашньому насильству можна стверджувати про два напрямки вдосконалення системи профілактичних заходів щодо насильницьких злочинів. Перший напрям полягає у підвищенні кваліфікації працівників поліції, який має на меті професійне втручання у сімейні суперечки та створення спеціальних підрозділів.

Неможливо не звернути увагу на експеримент, який був проведений у Нью-Йорку, де психолог створив програму з метою здійснити спеціальну підготовку поліцейських для подальшого ефективного втручання у сімейні конфліктні ситуації. Так, співробітники поліції, які мають трирічний досвід роботи пройшли курс і увійшли до «підрозділу втручання у сімейні кризи». Згодом експеримент продовжував діяти таким чином: протягом двох років порівнювалися результати роботи поліцейських дільниць, у яких запроваджений вищезазначений підрозділ, та звичайних непідготовлених підрозділів. Результатом такого експерименту стало швидке вирішення на

професійному рівні спеціальним підрозділом сімейних криз, та стрімке зменшення показників кількості тяжких злочинів, які зав'язалися на ґрунті конфліктів у сім'ї [29, с. 180–185].

Таким чином, зважаючи на таку результативну зарубіжну практику, на наше переконання, в Україні слід запровадити спеціальне навчання поліцейських, які будуть займатися проблемою домашнього насильства, обов'язково регулярно відвідуватимуть спеціальні тренінги та програми підготовки, які фінансуватимуться за кошти місцевих бюджетів.

Тобто, другим напрямком є поповнення міст кризовими центрами, які будуть взаємодіяти з дільничними інспекторами та з іншими працівниками органів внутрішніх справ, також залучення соціальних працівників до участі у судових засіданнях, їх присутність на допиті тощо. На сьогоднішній день, за даним напрямком наша країна рухається досить наполегливо, шляхом посилення ролі неурядових організацій, які удосконалюють громадські програми допомоги жертвам домашнього насильства.

1.3. Національне законодавство, що регламентує протиправність домашнього насильства

На початку XXI століття Україна була одна з перших країн Східної Європи, яка визнала домашнє насильство як важливу суспільну проблему. З того часу питанню домашнього насильства та прийняттю великої кількості міжнародних документів, що регулюють дані відносини, почали приділяти багато уваги і за останні десять років процес прийняття нового національного законодавства та приведення його у відповідність міжнародним стандартам почав набирати обертів.

Питання протидії насильству над людьми на національному рівні регламентується, насамперед, Конституцією України, яка не лише закріплює основні права та свободи громадян, а і гарантує їх захист. Основний закон нашої держави слугує юридичною базою, яка визначає та гарантує охорону і захист прав, свобод та інтересів сім'ї та людини. Наприклад, це положення про захист свого життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань (ст. 27); заборона втручатися в особисте та сімейне життя людини, крім випадків, передбачених Конституцією України (ст. 32); кожен має право звертатися до державних інституцій (ст. 40); права та свободи людини й громадянина захищаються судом (ст. 55) тощо [1].

У 2001 році був прийнятий Закон України «Про попередження насильства в сім'ї», який правовими та організаційними основами попередження насильства в сім'ї, визначав органи та установи, які покликані були здійснювати заходи щодо попередження насильства в сім'ї. Проте даний документ не відповідав міжнародним стандартам, створював деякі колізії у національному законодавстві і через це не був достатньо ефективним, тому в Україні почали приймати ряд нормативно-правових актів, які б сформували єдиний підхід у боротьбі з насильством в сім'ї.

Причиною до прийняття нового закону про попередження та захист від домашнього насильства також слугувала відсутність норм, які встановлювали кримінальну відповідальність за вчинення насильства в сім'ї, або хоча б відносили такі дії по відношенню до інших членів родини до кваліфікуючих обставин або до обставин, що обтяжують покарання. Такі прогалини зафіксували у свідомості правоохоронних органів переконання, що домашнє насильство не є злочином, через що попереднє законодавство не мало змоги стати на захист жертв та притягнути кривдника до відповідальності.

Тому, за ініціативи І. С. Луценко та Міжвідомчої робочої групи на чолі із заступником Міністра соціальної політики України Н. В. Федорович, за

допомогою провідних громадських організацій був розроблений комплексний пакет законодавчих змін. Даний пакет вміщував, по-перше, Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», який змушував також внести зміни до Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», змінити деякі норми у Цивільному процесуальному кодексі України, Кодексі України про адміністративні правопорушення та інших законів України у сфері протидії домашньому насильству, і, по-друге, внесено зміни до кримінального блоку: Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» (Стамбульської конвенції) [3].

Таким чином, з метою остаточного закріплення основних напрямків державної політики у сфері боротьби проти домашнього насильства Верховною Радою був ухвалений Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», в основі якого покладено Модельне законодавство ООН. Даним законом гарантована охорона прав членів сім'ї в процесі захисту їх інтересів, у разі якщо вони постраждали від такого насильства, визначені підстави для вжиття заходів з попередження насильства в сім'ї та закріплений перелік повноважень органів та установ, які повинні вживати цих заходів, визначено міру покарань за вчинення таких діянь тощо.

Стамбульська конвенція включає основні напрямки боротьби з домашнім насильством, які було втілено у положеннях Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Насамперед, вони відображені у таких статтях Закону: ст. 1 – визначені основні терміни, зокрема, законодавець розширив розуміння поняття «домашнє насильство», як фізичне, сексуальне, психологічне або економічне насильство щодо сім'ї або в межах місця проживання; ст. 4 – стосується основних засад запобігання та протидії

домашньому насильству; ст. 6 – значно розширила коло суб'єктів, додавши до них суд та прокуратуру, які повинні здійснювати заходи по протидії цьому явищу, та інші [74].

Таким чином, перш ніж перейти до розгляду такого злочину, як домашнє насильство, слід з'ясувати його співвідношення зі злочинами, пов'язаними з домашнім насильством. Так, колегією суддів Верховного суду в ухвалі від 28 листопада 2019 р. (справа № 453/225/19 провадження № 51-4000км19) було зауважено, що «...поняття домашнє насильство має комплексний характер, регламентується у різних сферах суспільних відносин...», і тому колегія вважає, що під час встановлення змісту терміну «злочин, пов'язаний з домашнім насильством» необхідно звертати увагу на конкретні фактичні обставини вчиненого насильства стосовно особи, а не «юридичної оцінки дій винуватця» [94].

Зважаючи на ці висновки, та враховуючи юридичну техніку приписів ст. 284 КПК України при визначенні підстав, які стосуються закриття кримінального провадження, поняття «злочин, пов'язаний з домашнім насильством» можна вважати оціночним поняттям, а не відсилочною нормою тільки до ст. 126-1 КК України. Зміст останнього значно ширший, ніж суто «домашнє насильство» як склад злочину, передбачений ст. 126-1 КК України. Говорячи про домашнє насильство, слід розуміти, що воно має місце тоді, коли йде мова про окреслене коло осіб, на яких поширюється дія відповідного законодавства. Так, ч. 2, 3 ст. 3 Закону України від 07.12.2017 р. «Про запобігання та протидію домашньому насильству» визначений перелік таких осіб, що означає існування універсальної зв'язки «спеціальний суб'єкт – спеціальний потерпілий» для злочинів, пов'язаних з домашнім насильством, яку можна визначити за допомогою ст. 3 згаданого закону [75].

Тому, враховуючи вищенаведені погляди та рекомендації, можна зробити висновок, що злочин пов'язаний з домашнім насильством – це злочин, який

передбачений ст. 126-1 КК України, при цьому включає кваліфікуючу ознаку та поєднаний з такою обтяжуючою обставиною, передбаченою у п. 6-1 ч. 1 ст. 67 КК України як: «вчинення злочину щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах» та п. 6 ч. 1 ст. 67 КК України в частині «вчинення злочину... у присутності дитини» [75].

З метою забезпечити комплексний та скоординований підхід до формування способів боротьби з домашнім насильством, Постановою Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. № 658 затверджено Порядок взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі.

Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» вперше ввів термін «насильство за ознакою статі», що означає діяння, що спрямовуються проти осіб через їхню стать, або поширені в суспільстві звичаї та традиції, або дії, які стосуються осіб певної статі, завдаючи фізичних, сексуальних, психологічних або економічних страждань, включаючи погрози таких дій, у публічному або приватному житті. На нашу думку, це визначення є повністю обґрунтованим та відповідає міжнародно визнаній концепції гендерно зумовленого насильства.

Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» у своїх нормах впровадив комплексну політику Стамбульської конвенції щодо збирання статистичних даних про випадки всіх форм домашнього насильства. Так, в Україні запроваджений Єдиний державний реєстр випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі [74]. Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку формування, ведення та доступу до Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі» визначається порядок внесення інформації про заходи, вжиті суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії насильству,

заходи щодо постраждалих осіб та кривдників, що проводиться шляхом внесення відповідних відомостей до журналів реєстрації заяв (повідомлень) про вчинення насильства та узагальнення (зведення) даних журналів [84].

Окрім згаданих нормативно-правових актів, до національного законодавства, яке регламентує протиправність домашнього насильства також відносяться підзаконні документи щодо допомоги жертвам від таких дій: Постанова Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. №654 «Про затвердження Типового положення про мобільну бригаду соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі», Постанова Кабінету Міністрів України від 22 серпня 2018 р. №658 «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі», Постанова Кабінету Міністрів України від 11.04.2018 р. № 273 «Про затвердження Державної соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року» та інші.

Правове регулювання у сфері відповідальності за вчинення домашнього насильства здійснюється Кримінальним кодексом України та Кодексом України про адміністративні правопорушення. Також ст. 28 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» та ст. 218 Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» перелічені програми для кривдників, які останні повинні проходити за направленням суду. Розробкою та реалізацією таких програм для постраждалих осіб та кривдників займається Кабінет Міністрів України [3, с. 11].

Програмами для постраждалих осіб є комплекс заходів, які спрямовані на позбавлення емоційної залежності жертви, невпевненості у собі та на формування у останньої спроможності відстоювати власні інтереси і захищати свої права, у тому числі за допомогою уповноважених органів державної влади,

органів місцевого самоврядування. У свою чергу, програми для кривдників складаються на основі оцінки ризиків та мають на меті зміну насильницької поведінки кривдника, а також спрямовані на формування у злочинця абсолютно нової неагресивної психологічної моделі поведінки, виховує відповідальне ставлення до своїх вчинків та їх наслідків, та нейтралізує дискримінаційне уявлення щодо соціальної ролі та обов'язків жінок та чоловіків.

Проходження зазначених програм можливе при умові судового розгляду кримінального провадження, яке стосується злочину, пов'язаного з домашнім насильством, та справи про адміністративне правопорушення за ст. 173-2 КУпАП «Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або неповідомлення про місце свого тимчасового перебування» [3, с. 11].

Таке реформування національного законодавства у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, на наше переконання, дає позитивні результати, дозволяє розвивати партнерські стосунки держави і недержавних організацій у соціальній сфері, дає змогу наблизитися до міжнародних стандартів та пристосувати норми з метою уникнення колізій у майбутньому. На нашу думку, Україна взяла до ваги рекомендації Ради Європи, яка у свій час запропонувала такі рекомендації щодо вдосконалення системи протидії домашньому насильству:

- Україні на законодавчому рівні слід увести поняття гендерного насильства, що стосується саме жінок, оскільки проблема гендерної нерівності залишається невирішеною;

- внесення змін до визначення терміну «домашнє насильство» та осіб, що стали жертвами такого злочину;

- на шляху до досягнення мети, яка перш за все полягає у викоріненні всіх форм домашнього насильства, існує необхідність у перегляді сфери застосування внутрішнього законодавства щодо кола постраждалих;

– удосконалення нормативно-правової бази у частині регулювання рівності прав жінок та чоловіків, а також протидії дискримінації.

Отже, враховуючи вищевикладене, можна зробити наступні висновки. Генезис домашнього насильства бере свій початок зі стародавніх часів до нашої ери і продовжує свій розвиток по сьогоднішній день. Основна причина виникнення цієї проблеми, як нами було з'ясовано, є гендерна асиметрія, що обумовлена усталеними стереотипами різного відношення до жінок та чоловіків. Привілейоване становище чоловіка відносно жінки раніше проявлялося у кожній сім'ї, у кожній державі та у всьому світі.

На сьогоднішній день проблема домашнього насильства поширеною у всьому світі, при цьому, майже в кожній країні змінюються стереотипи щодо привілейованого становища чоловіка відносно жінки в сім'ї. Проте ці зміни забирають багато часу і впливають на ситуацію в житті кожної сім'ї. Тому, на нашу думку, мета держави полягає в пошуку способів та прийомів вирішення проблеми насильства у сім'ї і виокремлення насильства в сім'ї в самостійну соціальну проблему – це лише перший крок, спрямований на її вирішення. На цьому шляху багато існує рядів перепон. Це і бракування чітких визначень, теоретичної бази, наукової основи; і недостатня повна інформація щодо ступеню поширення цього явища, його причини та умови; відсутність закону, яким забезпечується захист жертв домашнього насильства; судова та правоохоронна практика, що не визнає проблему насильства в сім'ї; підвищений ступінь латентності явища: об'єктивна, що обумовлена тим, що про факти насильства в сім'ї не надходять заяви до правоохоронних органів, суб'єктивна, спричинена приховуванням фактів насильства в сім'ї саме правоохоронними органами.

Досвід європейських країн і впровадження міжнародних стандартів з попередження домашнього насильства в Україні є важливим етапом на шляху

боротьби з цим явищем. Але для цього слід поступово змінювати національне законодавство та рівень суспільної свідомості. Тому, для початку слід розширити коло осіб, які відносяться до категорії «члени сім'ї», поповнити навчальний матеріал інформацією про рівність чоловіків та жінок, приділивши увагу вирішенню конфліктних питань у стосунках без застосування насильства, забезпечити належну підготовку спеціалістів, які допомагають жертвам та проводять бесіди з кривдниками, встановити рівний доступ до служб надання фінансової, юридичної, соціальної та психологічної допомоги жертвам насильства тощо.

Реформування національного законодавства у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, особливо використання рекомендацій Ради Європи, стало поштовхом до знаходження шляхів у боротьбі з домашнім насильством, але навіть приведення законодавства у відповідність міжнародним стандартам, не так може посприяти цьому, як докладання великих зусиль, щоб у подальшому рекомендації Ради Європи та досвід зарубіжних країн були втілені і застосовані на практиці в Україні та дали результат.

РОЗДІЛ 2

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

2.1. Поняття та значення криміналістичної характеристики

Останнім часом, у період зростання кількості злочинів, пов'язаних з домашнім насильством, виникає необхідність у підвищенні професійного рівня слідчих, працівників прокуратури та суду. Особливої уваги потребує сфера розслідування та розкриття злочинів. Тому головним завданням криміналістики наразі є розробка та впровадження нових методів та прийомів, як надійних інструментів роботи правоохоронних органів.

Для розробки наукових рекомендацій з метою виявлення та розкриття злочинів, для того щоб всебічно, повно і об'єктивно дослідити пов'язані з ними обставини необхідно не тільки узагальнити оперативно-розшуковий і слідчий досвід, практику судового розгляду (слідчо-судової практику), а й комплексно проаналізувати самі злочини певного виду, фактологічні та статистичні дані про них. Тому, у середині 60-х рр. відбулося перше застосування соціологічних методів, під час процесу наукового кримінологічного і криміналістичного дослідження злочинності, а також окремих видів злочинів.

Разом з дослідженням кримінальних справ відповідно до спеціально розроблених програм, які сформували вчені-криміналісти, кримінологи, процесуалісти, психологи, провівши опитування суб'єктів кримінального процесу та осіб, засуджених за злочин. Такі розробки залежали від розвитку криміналістичних методів дослідження.

Цей процес закономірно призвів до створення таких галузевих видів юридичних характеристик окремих видів злочинів: кримінально-правова, кримінально-процесуальна, кримінологічна та криміналістична. Практичне використання криміналістичної характеристики окремих видів злочинів потребує комплексного підходу, пов'язаного із залученням даних інших видів характерних злочинів.

Структурна основа даної системи включає кримінально-правову та кримінально-процесуальну характеристики і вміщує в собі систему елементів складу злочину а також обставини, які підлягають доказуванню, визначають тією чи іншою мірою структуру кримінологічної та криміналістичної характеристик злочину. Залежно від особливостей того чи іншого виду злочинів структура елементів кримінально-правової характеристики конкретизується включенням відповідних факультативних елементів, наприклад, предмет безпосереднього злочинного посягання, особа потерпілого.

Таким чином, головним елементом окремої криміналістичної методики є криміналістична характеристика певних видів та груп злочинів. Дослідження поняття, структурних елементів та значення криміналістичної характеристики домашнього насильства є основою для розуміння основних тактичних завдань посадових осіб, які здійснюють розкриття та розслідування злочинів.

Першими спробами науковців-криміналістів щодо обґрунтування поняття «криміналістична характеристика злочину» були недосконалими та піддавалися критиці з боку правників. Якщо говорити про характеристику, то вона є описом, визначенням істотних, характерних властивостей, ознак чого-небудь [32, с.20]. Великою кількістю науковців написано праці у сфері криміналістичної характеристики злочинів, що зумовлює формування суттєвих відмінностей при визначенні розглядуваного поняття.

Термін «Криміналістична характеристика злочинів» є основним поняттям у криміналістичній теорії та практиці. Г.А. Густов у 1965 році, не беручи до

уваги даний термін, визначив, що основними структурними елементами є спосіб скоєння злочину, подія та умови його скоєння, особа винного та слідоутворення. Першим, хто використав вираз «криміналістична характеристика злочину» був А.Н. Колесніченко, при цьому розгорнуте поняття даного терміну сформулював Л.А. Сергєєв [32, с.20]. Він з'ясував, що криміналістикою досліджуються особливості окремих видів злочинів, які слугують базою для слідчої практики, та відображаються у певних методиках розслідування. Їх сукупність утворює криміналістичну характеристику окремих видів злочинів, а зміст цих елементів характеризує способи та сліди, учасників даних злочинів, включає характеристику об'єктивної сторони, часу, місця та обстановки вчинення злочину, а також об'єкта посягання [64, с.437].

Перше розгорнуте уявлення змісту криміналістичної характеристики злочину запропонував Л.О. Сергєєв, який вважає, що до змісту криміналістичної характеристики включені такі елементи: спосіб вчинення злочину; обстановка та умови, в яких вчинено злочин; обставини, що пов'язані з предметом злочинного посягання, суб'єктами і суб'єктивною стороною злочинів; подібні зв'язки певного злочину з діями, які не є кримінально караними. Основна особливість криміналістичної характеристики, як вважає Л.А. Сергєєв, це її здібність виділяти окремі риси способів, слідів злочинних зв'язків, які є типовими для певних видів злочинів [60, с. 854]. На нашу думку, таке розуміння є точним, тому і отримало визнання у науці, хоча і одночасно викликало багато теоретичних суперечок.

С.П. Мітрічевим було визначено зміст поняття «криміналістична характеристика», яке включає, на його думку спосіб скоєння злочину, особу злочинця та сліди, які він залишив. При цьому він не розкривав повне визначення даного терміну, а лише зробив уточнення про те, що криміналістична характеристика включає в себе більше ознак, які мають криміналістичне значення [46, с. 13–14].

Схожу точку зору має і І.Ф. Пантелєєв, який відносить до змісту криміналістичної характеристики типові ситуації певних видів злочинів, найбільш поширені способи їх здійснення, застосовувані злочинцями технічні засоби, характеристику типових матеріальних слідів злочину, що можуть мати значення, ознаки речових доказів у кримінальній справі, найбільш ймовірні місця їх виявлення, схованок, способи приховування слідів злочину та інших засобів маскуваня, характеристику їх професійних злочинних навичок, злочинних зв'язків тощо [51, с. 359].

Щодо структури криміналістичної характеристики, то юридична література налічує дві позиції щодо цього питання. Так, одними авторами зазначається, що зміст криміналістичної характеристики злочинів не повинен обмежуватися чітким переліком її складових. При цьому М.В. Салтевським та деякими прихильниками його думки проголошуються вичерпним колом елементів, якими є предмет посягання, спосіб вчинення злочину, особа злочинця, слідова картина в її широкій інтерпретації [55]. Проте на нашу думку, до змісту криміналістичної характеристики такого злочину як домашнє насильство необхідно включати також особу потерпілого, оскільки аналіз різних характеристик жертви впливає на хід розслідування та при відсутності криміналістичної характеристики особи потерпілого може призвести до зовсім інших результатів розкриття злочину.

У свою чергу, Р.С. Белкіним було названо такі елементи: характер вихідних даних, спосіб вчинення та відомості про те, яким чином було приховано злочин, його наслідки, особа злочинця, мотив та цілі злочину, характеристику особистості потерпілої особи, обставини злочину, тобто місце, час, обстановка [14, с. 306-319]. Не можливо не погодитись з даною класифікацією, окрім того, що характер вихідних даних не повинен включатися як елемент до криміналістичної характеристики, оскільки вихідними даними

характеризується процес розслідування злочину, а не його вчинення, а також їх називають інформаційним компонентом слідчих ситуацій.

К.А. Шаповал було розглянуто визначення поняття та структура криміналістичної характеристики вбивств, які були вчинені у зв'язку з домашнім насильством. Авторкою визначено такі основні елементи криміналістичної характеристики зазначених вбивств: особа злочинця; особа потерпілого; спосіб вчинення; спосіб приховування; місце, час та обставини вчинення вбивства; слідова картина злочину. У результаті проведеного аналізу, беручи до уваги поняття домашнього насильства, К.А. Шаповал вважає, що виділивши деякі елементи, можна виокремити вбивства, вчинені у зв'язку з домашнім насильством, в окремі групи [67].

До першої групи вона відносить обставини вчинення вбивства, яка вказує на діяння (дію або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства які мали місце у відносинах між злочинцем та потерпілим [67]. Все це означає що, перш ніж вчинити вбивство, кривдником застосовувався один або кілька видів домашнього насильства, які мали систематичний характер та стали поштовхом до його вчинення.

До другої групи К.А. Шаповал відносить місце вчинення вбивства, яке вона характеризує діями щодо потерпілої у сім'ї чи в межах місця проживання, при цьому, обов'язково, щоб були наявні родинні зв'язки між кривдником та жертвою, або факт сумісного проживання. Кожен елемент криміналістичної характеристики є важливим, проте усі перелічені складові останньої не є вичерпними, оскільки мають здібність змінюватися залежно від обставин конкретного вбивства [67].

Зважаючи на зроблені у статті висновки, можна зробити висновок, що криміналістична характеристика вбивств, учинених у зв'язку з домашнім насильством, є повним, детальним описом відомостей та характеристик обстановки та обставин вчинення злочину, знарядь та засобів, особи злочинця

та потерпілого, слідів злочину, а також їх взаємозв'язок. Таким чином, слідчий усно або письмово, здійснює криміналістичну характеристику на кожному етапі розслідування злочинів.

Таким чином, беручи до уваги усі проведені дослідження даного поняття, неможливо не погодитись з думкою А.Г. Філіппова, який сформулював визначення криміналістичної характеристики, і зазначив, що це система певних особливостей, що властиві окремим видам злочинів, а також, які мають велике значення для розслідування і обумовлюють використання криміналістичних методів, засобів та прийомів. При цьому, дослідником виокремлено два рівня розуміння криміналістичної характеристики: перший – це розгляд її як загального поняття; друге розуміння її, як характеристики окремих видів та груп злочинів. На переконання А.Г. Філіппова, криміналістична характеристика являє собою сукупність таких елементів: предмет злочинного посягання; спосіб скоєння і приховання злочину; час, місце, обстановка події; особливості слідів, що залишив злочинець; особа злочинця і потерпілого [64, с. 332].

О.В. Старченко та М.І. Бубела прийшли до висновку, що значення криміналістичної характеристики полягає у тому, що слідчий та оперативні працівники повинні знати її елементи, адже вони нерозривно пов'язані між собою і впливають на хід розслідування. Вони наводять наступний приклад: якщо відомо про спосіб скоєння злочину, виникає можливість з'ясування невідомих елементів, у тому числі особи злочинця. Таким чином, можна сформувати певні типові версії по певному виду злочину, а у майбутньому розкрити його [60, с.855–856].

А.В. Волобуєвим була сформована думка про те, що, вивчивши криміналістичну характеристику злочинів, як механізму скоєння окремого виду злочину, можна сформувати систему знань, які потрібні для того, щоб розкрити та розслідувати ці злочини, що і є криміналістичною характеристикою даного

виду. Таким чином, А.Ф. Волобуєв сформував визначення даного терміну, зазначивши, що криміналістична характеристика злочинів є системою знань про елементи механізму скоєння злочинів певного виду чи групи, що містять відображення закономірних зв'язків цих елементів та сприяють побудові і перевірці версій протягом розслідування конкретних злочинів [17, с. 24].

Слід погодитись з думкою В.Ю. Шепітько про те, що не всі елементи криміналістичної характеристики мають однакове значення для певних видів злочинів. Одні мають важливе значення, а інші слугують як допоміжний характер, або інколи навіть взагалі відсутні (наприклад, у деяких злочинах немає місця скоєння злочину або особа потерпілого). На думку О.В. Старченко та М.І. Бубела, більш повне визначення сформульоване саме В.Ю. Шепітьком, а саме: «криміналістичною характеристикою називається система відомостей про криміналістично значущі ознаки злочинів даного виду, що відображає залежність між ними і служить побудові і перевірці версій в розслідуванні конкретних злочинів [60, с. 856–857].

Тобто, зважаючи на всі вивчені нами визначення, можна зробити висновок, що криміналістична характеристика висвітлює типові ознаки і особливості таких елементів, як об'єкт злочинного посягання, особа злочинця, спосіб вчинення, обставини вчинення, типові ситуації, тобто характер вихідних даних на момент початку розслідування та інше.

Змістом криміналістичної характеристики охоплюються усі елементи предмета доказування, які є характерними для процесу розкриття такого злочину як домашнє насильство. Звідси і важливість з'ясування змісту та структури криміналістичної характеристики.

Таким чином, криміналістична характеристика покликана:

- 1) розробляти окремі методики розслідування;
- 2) будувати типові програми й моделі розслідування злочинів;
- 3) визначати напрямки та шляхи розслідування конкретного злочину.

2.2. Особа злочинця та особа потерпілого

Як вже було з'ясовано, криміналістична характеристика має у своїй структурі ряд елементів, які мають значення для розслідування злочинів. Ключовим елементом у злочинах, пов'язаних з домашнім насильством є особа злочинця. Її можливо встановити, визначивши властивості та якості, які відображені у слідах злочину. Отриману інформацію можна використати як засіб впливу на дану особу у процесі проведення розслідування.

Особу злочинця, яка вчиняє домашнє насильство, визначають як особу, яка своїми умисними насильницькими діями завдає фізичних, психологічних страждань, а також вчиняє дії сексуального, економічного характеру відносно члена (членів) своєї сім'ї. Відповідно, кримінологічна характеристика такої особи – це процес опису характеристик особи, які є соціально значущими, при цьому така особа наділена та має певні якості зважаючи на її взаємодію із зовнішніми умовами й обставинами, що зрештою дає результат у вигляді вчинення домашнього насильства відносно члена (членів) своєї сім'ї.

Багато науковців виділяють такі властивості особи злочинця: біологічні, соціальні і психологічні. Так, М.В. Салтевським було зазначено, що криміналістичною характеристикою злочинця є опис людини як соціально–біологічної системи з характерними їй ознаками, перерахованими вище [55, с. 271]. До даних властивостей В.Ю. Шепітько додав демографічні дані, а також певні моральні та психологічні прикмети [38, с. 278].

Науковцем М. Т. Ведерніковим було вказано на важливе значення саме тих властивостей особи, що можуть допомогти в індивідуалізації та розкритті її важливих особливостей. На думку дослідника вони містяться в біографічних, анкетних даних, що включають стать, вік, національність, освіту, сімейний стан та інші характеристики; відображаються в інформації про спосіб життя, а також

містяться у відомостях про темперамент, волю, певні емоції, які залишаються у пам'яті та впливають на прояви особистості у майбутньому. Пріоритетні місце у ієрархії особливостей, на думку дослідника, займають біологічні та фізіологічні ознаки особи злочинця, на початкових етапах розслідування при збиранні відомостей про особу, яка скоїла злочин[16, с. 76–77].

Науковцем Р.Л. Ахмедшиним з метою визначення криміналістичної характеристики особи злочинця було застосовано системний підхід. Так, він виокремив дві основні підсистеми, а саме: фізична та психічна характеристики. Психічні характеристики, на думку вченого, включають наступні особистісні рівні злочинця: перший – рівень цінностей, який полягає у розкритті інтересів людини до зовнішнього світу; другим є особистісний ступінь відносин, що означає характеристику того, на що готова людина піти задля досягнення своєї цілі; третій рівень домагань показує яким чином людина використовує та розпоряджається своїми інтересами [7, с. 113].

Зважаючи на таку, складену Р.Л. Ахмедшиним, систему криміналістичної характеристики особи злочинця, можна виокремити значущість кожного рівня для розслідування злочинів, пов'язаних із домашнім насильством. Так, рівень цінностей слугує для дослідження слідів злочину, а саме яким чином на останніх відобразилися сутнісні характеристики особистості, тобто тип мислення, важливість певних об'єктів, суб'єктивна оцінка злочинцем об'єкта тощо. Щодо рівня відносин, то він стане в нагоді при ідентифікації особистих властивостей, що матимуть криміналістичне значення, і які включають опосередковану характеристику наступних ознак: вік, стать, соціальна група та інші. Визначення рівня домагань сприятиме з'ясуванню способу вчинення злочину та вибору знаряддя та засобу досягнення злочинного наміру.

Багато вчених проводили аналіз психологічних особливостей осіб, які вчиняють домашнє насильство, звертаючи увагу на те, що такі особи зазвичай

нав'язливі, ревниві, підозрілі, емоційно залежні та мають низьку самооцінку. При цьому дослідники сформували класифікацію особи злочинців, які вчиняють такі злочини, залежно від ступеня агресивно–насильницької спрямованості. Так, А.С. Пащенко визначила кілька типів таких осіб.

Перший – ситуаційний тип завжди характеризується подвійно: з однієї сторони позитивні та нейтральні риси характеру, а з іншої – нестримність у конфліктних ситуаціях та не передбачення наслідків свої дій. Такі особи зазвичай схильні до наслідування загальноприйнятих правил соціальної взаємодії, вони не вміють себе стримувати у конфліктних ситуаціях, у них відсутній інтелектуальний, емоційний і вольовий ресурс, які необхідні для вирішення складної конфліктної ситуації, нездатність прогнозувати наслідки власних вчинків тощо [52, с. 54].

Другий тип науковець назвала, як «нестійкий» або «проміжний», який полягає у негативній характеристиці особи, яка нехтує нормами моралі, вчиняє злочини, у тому числі у сфері сімейних відносин та вчиняє домашнє насильство через вплив ситуативних імпульсів, спонукань, або ж у стані афекту. Кількісні показники вказують та те, що представників цього типу становить 27,1 % з усіх кривдників [52, с. 55].

Третій, стійкий тип має стійку агресивно–насильницьку спрямованість, що супроводжується застосуванням до жертви грубої сили, частіше всього у стані алкогольного сп'яніння. Така поведінка викликана особливим стилем життя, протягом якого особа злочинець має лише незмінні антигромадські погляди, асоціальні установки та орієнтири, тобто веде аморальний спосіб життя. Статистика говорить, що злочинці такого типу становлять 24,8 % від усієї маси осіб, які вчиняють домашнє насильство [52, с. 55].

Останній, четвертий тип – злісний. Такі особи зазвичай вчиняють провокативні дії, щоб посприяти виникненню конфліктної ситуації для подальшого задоволення власного бажання застосувати до потерпілої особи

насильство. Досить часто домашнє насильство злочини такого типу вчиняють безпідставно, за відсутності будь-якого міжособистісного конфлікту. Тобто, таким особам притаманний максимальний рівень агресивності, що для них являє собою домінуючий спосіб самоствердження та має характер самоцінності. Саме тому сімейне насильство – це для них самоціль. Серед загальної кількості осіб, засуджених за домашнє насильство, представників цього типу – 17,2 % [52, с. 55].

Останній – злісний тип особи злочинця найпоширеніший образ, який зустрічається у злочинах, пов'язаних з насильством в сім'ї. При цьому такі правопорушники характеризуються, як егоцентричні, озлоблені, роздратовані, жорстокі, цинічні, нездатні співпереживати та співчувати, ворожі до оточуючих, емоційно нестійкі, не мають самоконтролю тощо [52, с. 54].

Дослідниця Т.В. Іщенко провела аналіз динаміки злочину – домашнього насильства, зазначивши, що за гендерною ознакою, вона не є однаковою. Дослідниця прийшла до висновку, що згідно статевого розподілу переважна більшість злочинців є особами чоловічої статі. Відповідно до статистики, яку склала Т. В. Іщенко, правопорушники чоловіки у цій категорії злочинів складають 96,1 %, а жінки – 3,9 % [50, с. 68].

Неабияке значення також має вік особи злочинця. Як показує судова практика злочинці є повнолітніми. Важливим критерієм характеристики особи злочинця є також сімейний стан. Т.В. Іщенко провела класифікацію, розподіливши їх на такі групи: неодружені – 44,2 %, розлучені – 24,7 %, одружені – 13 % (18,2 % – кількість осіб, інформація про сімейний стан яких відсутня у вироках, при цьому 13% злочинців не реєстрували свій шлюб) [50, с. 68].

Що стосується складу сім'ї винних осіб у домашньому насильстві, то у 27,3 % злочинців на утриманні є малолітні та неповнолітні діти. Особливе занепокоєння викликає той факт, що підлітки, які мешкають у сільській

місцевості, учиняють насильство набагато частіше, ніж їхні однолітки з міст. Причиною цього, на переконання науковців О. М. Бандурка, К. Б. Левченко, І. М. Трубавіна, є погіршення якості та рівня освіти сільської молоді, зокрема збільшення частини тих, хто має лише базову загальну та початкову освіту, а також незадовільні матеріальні умови життя більшості селян [59].

Тривожним є той факт, що у 9,1 % випадків злочини були вчинені в присутності неповнолітніх дітей. При цьому, на думку Максвела, діти–свідки домашнього насильства, яке скоєно батьком по відношенню до матері, у майбутньому можуть вважати подібні дії прийнятними. Дослідник також прийшов до висновку, що учасники таких кримінальних конфліктів володіють низьким культурним та освітнім рівнями [70].

Т.В. Іщенко підвела підсумки стосовно вчинення домашнього насильства під впливом алкогольних або наркотичних речовин. Так, 75,5 % осіб, які були притягнуті до кримінальної відповідальності за вчинення домашнього насильства, вживали спиртні напої, а деякі з них перебували на обліку в нарколога [50, с. 68].

Вчена О.В. Радзевілова вказує, що стан алкогольного сп'яніння сприяє підвищеній емоційності сприйняття та імпульсивності реагування, підштовхує до реалізації асоціальних дій. Подібні ознаки перебування у стані алкогольного сп'яніння проявляються у осіб, коли вони імпульсивно обирають знаряддя вчинення злочину – «перше, що спало на очі» або «що під руку попало». Дані відомості підтверджені анкетуванням гендерних груп, а саме: 68,7 % чоловіків та 92,6 % жінок переконані, що основна причина жорстокого поводження – це вживання алкогольних напоїв [88].

Не менш важливими є відомості про зайнятість особи. Статистичні дані дозволяють оцінити кількість зайнятих та безробітних злочинців. Так, у Єдиному звіті про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень–вересень 2020 року вказано, що всього виявлено 1277 осіб, які вчинили

домашнє насильство. При цьому 1060 осіб працездатних, які не працюють і не навчаються, та 66 – безробітних [72]. Також аналіз статистичних даних дозволяє зробити висновок, що усі злочини цієї категорії злочинів вчиняються одноособово, оскільки за останні роки було зафіксовано лише два злочини за ст. 126-1 КК України, вчинені групою осіб.

Особливе значення набуває також законослухняність злочинця, його правова поведінка. Так, в ході дослідження статистичних даних, нами було з'ясовано, що лише 337 осіб із 1277 (26,4 %), які вчинили домашнє насильство, раніше вчиняли кримінальні правопорушення, при цьому, з них 199 осіб (59 %) мали не зняту та не погашену судимість [72].

Таким чином, особа злочинця, як елемент криміналістичної характеристики злочину, передбаченого ст. 126-1 КК України, має три групи властивостей: біологічні, які вказують на статеві та вікові ознаки, соціальні характеристики місця проживання, освіти, сімейного стану, виду діяльності, загального рівня культури та виховання, а також психологічні, що включають опис інтелекту, темпераменту, емоційного стану, вольової сфери, вказують, чи є у особи психічні відхилення.

У свою чергу, дослідження статистичної інформації сприяло формуванню загальної характеристики особи злочинця, та дозволило нам прийти до висновку про те, що більшість суб'єктів, що вчинили домашнє насильство мали спільні риси. З огляду на вищевикладене, можна сформулювати кримінологічний портрет особи злочинця, який вчиняє насильство в сім'ї. Так, така особа злочинець є чоловіком, вік якого – 21–40 років, має дружину, середню освіту, може мати проблеми з інтелектуальним розвитком, соціальними навичками, переважно не має постійної стабільної роботи або є працівником низької кваліфікації, найчастіше у його діях має місце девіантна поведінка, у тому числі може вживати спиртні напої та вчиняти різноманітні правопорушення, має «викривлену» соціальну свідомість, має афективні

порушення психіки (у межах осудності) та часто вчиняє насильницькі дії відносно членів своєї сім'ї [79].

На нашу думку, у подальшому науковцям необхідно визначити типові властивості особи злочинця в контексті криміналістичної характеристики злочину домашнього насильства, що дозволить сформувати певний алгоритм розслідування злочинів цієї категорії.

Не менш важливим елементом криміналістичної характеристики є особа потерпілого. Суттєвими відомостями, які характеризують особу потерпілого, на думку Е. В. Сокол, є: інформація про особистісні якості, фізичні та соціально-психологічні риси; відомості щодо особливостей поведінки, відносини між потерпілим та злочинцем, а також з іншим соціальним оточенням [58, с. 52].

Е.Е. Центровим, який є розробником криміналістичного вчення про потерпілих осіб та жертв злочинів, було запропоновано такі основні елементи відомостей про жертв злочинів:

- криміналістично значущі ознаки, властивості, стани, які характерні особі потерпілого як фізичному та біологічному об'єкту;
- зв'язок та взаємодія жертви з матеріальною обстановкою місця злочину, а також предметами і самим злочинцем;
- криміналістично значущі характеристики, які містить перший елемент, але які характерні жертві як особистості;
- зв'язок та взаємодія жертви як особистості, яка має певні психічні та соціально-психологічні риси, з особою злочинцем, чи злочинцями [66, с. 41-42].

Як стверджують Ю. В. Гаврилін та М. Г. Шурухнов, відомості про особу потерпілого являють собою демографічні дані, що включають стать, вік, освіту, сімейний стан та інші характеристики, інформацію про характер та розмір завданої потерпілому шкоди, характеристику фізичних, біологічних та психологічних особливостей потерпілого, його способу життя, наявність

віктимної поведінки, рівень культурного розвитку, наявність цінностей та життєвих принципів, взаємозв'язки з іншими людьми тощо [20, с. 56].

Таким чином, результатом криміналістичного дослідження особи потерпілого є сукупність даних про особистісні характеристики жертви, спосіб життя, взаємозв'язки з найближчим оточенням, характер шкоди та наслідки вчиненого діяння, відношення потерпілого до злочину у кримінальному провадженні [14, с 56].

Гендерні стереотипи виконують неабияку роль у поширенні насильства в сім'ї, у першу чергу над жінками. Вплив таких стереотипів, як правило, дає відбиток на свідомість чоловіків, які згодом вчиняють домашнє насильство, віддзеркалюється у свідомості жертви насильства та особи, які їх оточують, а інколи навіть ці стереотипи впливають навіть на працівників поліції, які за своїм посадовими обов'язками повинні втручатися у випадки насильства в сім'ї.

Найчастіше жертвами від домашнього насильства у сімейних відносинах становляться жінки, існують поодинокі випадки, коли потерпілим є чоловік. Але, останнім часом жертвами домашнього насильства або ж свідками стають діти. Причиною дуже часто стає нерозвиненість батьківських навичок і почуттів, що найчастіше спостерігається в молодих батьків, у яких труднощі виховання дітей супроводжуються нервозністю, репресивністю, тривожністю, страхом, що знижує самооцінку та сприяє втраті здатності справлятися з обов'язками батьківства, можуть призвести до нервово-психічних розладів та у подальшому до насильницьких дій щодо своєї дитини.

Діти – найбільш незахищена частина населення, яка не в змозі протистояти та захищатися від дій, які вчиняють щодо неї батьки, брати або ж сестри, та інші рідні. Кривдниками своїх дітей можуть бути навіть люблячі матері. Найчастіше жертвами батьківського насильства є особи до 3 років, а також діти, які мають психічні та фізичні відхилення і є безпорадними.

Дитина, як особа потерпілого серед дорослих характеризується замкненістю у собі, лякливістю, мовчазною поведінкою, а от в оточенні однолітків може проявляти агресію, дозволяти собі вчиняти подібні дії до менших дітей, з метою відчувати себе сильною хоча б десь.

Іноді діти оплачують власним стражданням і навіть життям батьківську потребу в самоствердженні, прагненні дорослих влаштувати особисте життя, стають заручниками п'яних батьків і постійно роздратованих матерів. Розв'язати цю проблему насильства можна лише шляхом спільної роботи педагогів, батьків, опікунів та всіх інших дорослих, які так чи інакше причетні до виховання дітей. Мета роботи щодо у сфері нівелювання наслідків насильства – не змінення чи усунення батьків, які не в змозі понести відповідальність за виховання своїх дітей, а саме сприяння відновленню та формуванню здатності до названої діяльності, а також професійна допомога таким сім'ям [75].

Діти, які хоч раз стали жертвами будь-якого виду насильства, відчувають труднощі соціалізації: у них порушуються зв'язки з дорослими, вони не мають базових навичок спілкування з однолітками, вони не володіють достатніми знаннями та ерудицією, щоб отримати авторитет у класі тощо. Як показує практика, діти та підлітки, які стали жертвами домашнього насильства, втамовують свої внутрішні переживання у кримінальному середовищі, вживаючи алкоголь, наркотики, та здійснюючи дії незаконного характеру. У майбутньому вони стають заручниками ситуації і піддаються насильству вже з боку однокласників, що може у подальшому призвести до агресії до оточуючих та застосування у дорослому житті насильства у своїй особисто сформованій сім'ї.

Особливої уваги потребує аналіз потерпілих осіб, зокрема дітей, які зазнають економічного насильства. Так, досить часто діти не розуміють, що батьки зневажають та нехтують їхніми інтересами та потребами. Так, у дитини

відсутнє належне забезпечення її базових потреб у їжі, одязі, житлі, медичній допомозі зі сторони матері, батька, опікунів, або ж з боку осіб, які що заміняють останніх, і у силу об'єктивних причин (бідність, психічні хвороби, недосвідченість) не в змозі матеріально утримувати та виховувати дітей. Типовий приклад зневажливого ставлення до дитини – це залишення її без догляду, що згодом призводить до нещасного випадку, отруєння чи інших небезпечних для життя та здоров'я дитини наслідків.

У результаті фізичної занедбаності, тобто незадоволення базових фізичних потреб дитини в їжі, одязі, гігієні, житлі, дитина носить брудний та пошкоджений одяг, холодний для відповідного сезону, страждає на безсоння, недотримується гігієнічних норм, має проблеми зі здоров'ям, яке не піддається лікуванню, вчиняє крадіжки, а тому числі просить на вулицях їжу, займається жебракуванням, не має соціальні навички відповідно до свого віку, нездатна до навчання тощо.

Існують також випадки насильства дорослих дітей над своїми батьками. Досить часто особами потерпілими є люди похилого віку, особи з обмеженими можливостями, безпорадні батьки тощо. Поодинокі випадки, коли діти вчиняють насильство щодо своїх рідних, які у дитинстві вчиняли щодо них дії насильницького характеру, адже досить типовою є ситуація, коли діти, які виростили в атмосфері насильства, встановлюють свої стосунки з батьками на тих же засадах насильства. Насильницьке ставлення до батьків може бути також викликано тим, що у сім'ї діти зростали в атмосфері уседозволеності [75].

І нарешті, ситуації, коли обидві сторони є провокаторами бійок, сварок, скандалів тощо, що породжує взаємне насильство. В.В. Пивоваров виділяє загальні особистісні риси потенційних жертв домашнього насильства: наявність комплексів, пасивність, підлеглість, невпевненість у собі, низька самооцінка, постійне почуття провини. Вчений також прийшов до висновку про те, що найчастіше освітній рівень злочинців, які вчиняють тяжкі насильницькі

злочини вище, ніж у їх жертви, і низький – у осіб, які вчиняють менш тяжкі. Тому, існує загальна закономірність, яка вказує на те, що: якщо рівень освіти кривдника високий, то рівень освіти жертви є нижчим, і навпаки [53, 94].

Тобто, можна стверджувати, що зазначений факт вказує на превентивність ролі освіти: чим вищий її рівень у громадян, тим менша кількість правопорушень такої категорії. Освіта, а це, перш за все, процес виховання, допомагає особі досягти загальноприйнятих для всього суспільства принципів та загальноприйнятих правил поведінки, належного культурного рівня. Проте все ж таки, на нашу думку, наявність вищої освіти у кривдників не завжди буде гарантувати негативне ставлення до насильницьких дій, зокрема стосовно членів своєї сім'ї чи інших родичів.

Кримінологами виокремлюється система чинників протиправної поведінки злочинців зазначеної категорії, які характеризуються: 1) особливостями особистості, що виражаються у домінуванні, тривожності, швидкому роздратуванні, низькій самооцінці, репресивності, імпульсивності, залежності, низькому рівні емпатії та відкритості, стресостійкості, агресивності, замкнутості, підозрливості; 2) негативним ставленням до сім'ї та неадекватних очікуваннях від її представників; 3) також характеризуються низьким рівнем соціальних навичок, а саме відсутністю навичок ведення переговорів, розв'язання проблем мирним шляхом, вміння звертатися за допомогою до інших); 4) наявністю розладів психологічного здоров'я, у тому числі, схильність до суїциду; 5) алкоголізмом та/або наркоманією, що часто спричиняє афективні порушення психіки, що проявляється у агресивності, гіперсексуальності, роздратованості, порушенні координації, знищенні самокритики тощо, наслідком яких є втрата контролю над власною поведінкою та незворотній процес деградації особистості; 6) проблемами з фізичним здоров'ям, як-то патологічний перебіг вагітності, перервана вагітність, важкі пологи, інвалідність тощо, що збільшує імовірність насильницьких проявів

зважаючи на такий потужний вплив на нервову систему; 7) виражається у нерозвиненості батьківських навичок та почуттів [48, с. 30].

Отже, зважаючи на те, що в Україні з кожним роком збільшується на 10% кількість звернень, і протягом минулого року було зафіксовано більше ніж 130 тисяч звернень громадян з приводу домашнього насильства, з них подали звернення 88 % – жінки, 10 % – чоловіки, а 1055 звернень – надійшло від дітей[65], вважаємо за необхідність вирішити віктимологічні питання превентивного захисту потерпілих від домашнього насильства та визначити шляхи запобігання цьому явищу.

2.3.Спосіб, обстановка та слідова картина

Для того, щоб сформувавши методичні рекомендації, які є основою для розслідування домашнього насильства, слід також дослідити інші, не менш важливі елементи криміналістичної характеристики цього злочину, а саме: спосіб, обстановку та слідову картину.

Формуванню початкових версій про обставини злочину та визначенню шляхів розслідування домашнього насильства передують аналіз способу його вчинення. Юридична наука налічує безліч точок зору щодо визначення терміну «спосіб вчинення злочину». Одні дослідники вважають, що це певні дії правопорушника, які складають систему способів та прийомів, які сприяють підготовці до злочину та у подальшому їх приховування, інші вважають, що спосіб вчинення – це взаємопов'язані, цілеспрямовані навмисні дії, які злочинець вчиняє з метою підготовки, вчинення та приховування злочинів, а також які обумовлюють дії інших осіб, що сприяють настанню злочинного результату [63, с. 318–319].

Неможливо не погодитись з думкою С. М. Зав'ялова, що способом вчинення злочину є система певних взаємозалежних та послідовних дій суб'єкта, який для їх вчинення використовує різні знаряддя і засоби, що у подальшому дозволяють досягти мети злочину. Криміналістична характеристика способу вчинення злочину потребує визначення його зовнішніх ознак та проявів, оскільки вони володіють високим ступенем інформативності. Науковець стверджує, що спосіб вчинення протиправних дій може дати характеристику виконавця, перелік засобів та способів, а також визначити можливість їхнього застосування під час розкриття та розслідування злочину [25 с. 44–45].

Проаналізувавши сформульовані науковцями визначення поняття можна стверджувати, що спосіб вчинення злочину, передбаченого ст. 126–1 КК України – це система взаємопов'язаних між собою послідовних дій суб'єкта, який для їх вчинення використовує різні знаряддя і засоби, що можуть призвести до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи [77].

У Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» визначені форми домашнього насильства: психологічне, сексуальне, фізичне та економічне, які деякі вчені вважають способами вчинення даного злочину. Як зазначає професор В. І. Галаган, останні зазвичай прямо передбачені у диспозиції правової норми. Тобто, звернувшись до диспозиції ст. 126–1 КК України, способом вчинення даного злочину може бути один з таких видів: фізичний, психологічний або економічний. Проте науковець зазначає, що існують інші ситуації, коли слідчий повинен розуміти коли певні дії, визначені у диспозиції статті 126–1 КК України можна вважати як умисне систематичне насильство, а коли – одного елемента способу вчинення даного злочину взагалі немає [71].

Слід розглянути способи вчинення домашнього насильства щодо кожної форми. Так, способами вчинення фізичного насильства є давання ляпасів, стусанів, штовхання, шмагання, завдання укусів, а також незаконне позбавлення волі, побої, мордування, тілесні ушкодження будь-якого ступеня тяжкості, залишення особи у небезпеці, заподіяння їх смерті, та інші правопорушення насильницького характеру. Проявами фізичного насильства є синці, забиття, травми, сліди укусів, також створення перешкод для вільного пересування, погрози зброєю або ж іншими предметами, які завдають фізичних страждань та інші.

Відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», економічне насильство може проявлятися в умисному позбавленні житла, їжі, одягу, іншого майна, коштів чи документів або можливості користуватися ними, у залишенні без догляду чи піклування, перешкоджанні в отриманні необхідних послуг з лікування чи реабілітації, забороні працювати, примушуванні до праці, забороні навчатися та інші правопорушення економічного характеру [74].

У «Методичних рекомендаціях щодо запобігання та протидії насильству» визначено, що способами психологічного насильства є словесні образи або погрози одним членом сім'ї щодо іншого, дії, які пов'язані з переслідуванням, залякуванням, обмеженням волевиявлення особи, контролювання репродуктивної сфери, за умови, що такими діями або бездіяльністю кривдник викликав у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, діяння, що призводять до емоційної невпевненості, нездатності захистити себе або якими завдається шкода психічному здоров'ю особи. Проявлятися психічне насильство може у ігноруванні почуттів особи, переслідуванні, залякуванні, підбурюванні до самогубства, примусі до протизаконних дій, погрозах вбити, скалічити, відібрати чи завдати шкоди дітям, у приниженні особистості, критиці та насмішках, формуванні почуття провини, обмеженні у

контактах із близькими та друзями, у примушуванні до спостереження за насильством над іншими людьми чи тваринами, та інші способи психічного насильства [85].

Встановивши спосіб вчинення злочину, можна визначити інші елементи криміналістичної характеристики домашнього насильства, а у підсумку – всебічно, повно та неупереджено розслідувати злочин. Але, досліджувати спосіб вчинення злочину в повному обсязі неможливо без з'ясування його взаємообумовленості з обстановкою. Багато поглядів знавців кримінального права розбігаються між собою щодо визначення поняття «обстановка вчинення злочину», яка є факультативною ознакою об'єктивної сторони складу злочину.

На нашу думку слід дати обґрунтовану характеристику даного терміну. Більш точно та повно розкрили вказане поняття наступні групи дослідників. Представниками першої групи було запропоновано розгляд обстановки у вузькому розумінні. Так, М. І. Ковальов називає обстановку «фізичним середовищем, де розвивається злочинна діяльність» [27, с. 126], І.М. Тяжкова – «сукупністю взаємопов'язаних обставин, при наявності яких особа вчиняє злочин» [44, с. 226]. Науковець А. І. Бойко вважає, що обстановка злочину у першу чергу повинна мати не фізичну, а суспільно–політичну характеристику, оскільки, на його думку, вона є соціальним, а не фізичним середовищем, що існує постійно, і лише коли вчиняється делікт, виникає потреба його особливій оцінці [11, с. 50].

Протилежну позицію має інша група науковців, які вважають, що поняття «обстановка злочину» включає інші факультативні елементи об'єктивної сторони. Приміром, В. М. Кудрявцевим було зроблено зауваження, що «обстановка вчинення злочину включає місце, час та інші умови його вчинення, а також загальну історичну та соціально–політичну обстановку» [43, с. 22–23].

А. Н. Колісніченком було поєднано в одне поняття обстановку та місце вчинення злочину, при цьому окремим фактором, на його переконання, є час,

що є детермінантом способу вчинення злочину [32, с. 22]. Неможливо не погодитись із позицією науковців щодо взаємопов'язаності факультативних ознак місця, часу та обстановки. Висновки С.І. Селецького ґрунтуються на тому, що до змісту поняття «обстановка» не включено час та місце, при цьому у процесі поєднання з останніми, утворюється ситуація вчинення злочину [57, с. 58].

Таким чином, проаналізувавши позиції декількох груп науковців, можна висловити думку про те, що обстановка вчинення злочину є самостійною ознакою об'єктивної сторони складу злочину і розширювати дане поняття шляхом додавання до його змісту інших факультативних ознак – недоцільно. Тому, вузьке розуміння поняття обстановки вчинення злочину є обґрунтованим та має таку інтерпретацію: сукупність умов у соціально–природному середовищі, що мають місце в момент вчинення протиправних дій, та які справляють вплив на ступінь суспільної небезпеки останнього.

Обстановка вчинення домашнього насильства, як елемент криміналістичної характеристики даного злочину являє собою сукупність факторів та умов його вчинення. Тому обстановка має вплив на спосіб здійснення протиправних дій. Так, злочинець може використати сприятливі або несприятливі обставини. Перші, кривдник може створити самостійно, або вони можуть виникнути незалежно від його волі, так само, як і несприятливі. Наприклад, сприятливими умовами можуть бути залежне від особи злочинця економічне становище жертви, фізичні вади у останньої, систематичне психологічне приниження, що у подальшому сприяло можливості застосування сексуального насильства тощо [24, с. 379-380].

Відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», з метою підтвердження випадку домашнього насильства, слід встановити час, дату та місце вчинення такого діяння [74].

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку формування, ведення та доступу до Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі» до даного Реєстру вносяться відомості (окремо за кожним випадком) про випадок насильства, зазначаючи «дату та час вчинення, місце вчинення, форму насильства, вид шкоди чи страждань, завданих внаслідок насильства, обставини вчинення насильства, первинне чи повторне вчинення насильства кривдником»[84].

Як показує практика, точний час при фіксації домашнього насильства визначити складно, оскільки більшість з його форм є продовжуваними та тривають на протязі певного періоду часу, особливо економічне, психічне та деякі способи фізичного насильства. Так, прикладом може слугувати вирок Оболонського районного суду м. Києва від 04 листопада 2019 року, де було визначено, що саме у період часу з 03.06.2019 по 19.09.2019, засуджений, будучи неодноразово притягнутим до адміністративної відповідальності за вчинення домашнього насильства відносно своєї цивільної дружини, систематично, на протязі тривалого часу вчиняв домашнє насильство відносно останньої, що виражалось у фізичному насильстві – шарпанні за одяг, спричиненні тілесних ушкоджень. Окрім цього, він вчиняв психологічне насильство, шляхом висловлювання образ та нецензурних слів, залякування та погрозах в бік потерпілої, в результаті чого, засуджений завдав систематичні фізичні та психологічні страждання потерпілій, результатом чого стали психотравмуючі наслідки, що полягали у емоційних переживаннях негативного спектру, а саме: тривога, страх, приниження, сором [6, с. 25].

Якщо звернути увагу на п. 3 ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», то можна стверджувати, що місцем вчинення домашнього насильства найчастіше є місце проживання, тобто дім,

або ж інше місце, де особа вчинила дії щодо члена своєї сім'ї, родича, дружини або чоловіка, або щодо особи, з якою спільно проживає (проживала) однією сім'єю, але не перебуває (не перебувала) у родинних відносинах чи у шлюбі з нею, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа [74].

Що стосується визначення такого елемента криміналістичної характеристики домашнього насильства, як слідова картина, то це сукупність матеріальних та ідеальних слідів, за допомогою яких утворюється матеріальна та ідеальна слідова обстановка, яка є відображенням різноманітної інформації про певну подію злочину та особу, яка його вчинила [56]. Дослідження слідової картини злочину дозволяє висувати більш точні версії у процесі його розслідування. Якщо говорити про джерело слідів злочину, то спираючись на загальне розуміння цього поняття, М.А. Погорецький вказує на те, що ним є сукупність дій або бездіяльність особи, взаємозв'язок предметів і станів, тобто сама подія злочину [83, с. 20].

Для будь-якого злочину характерна така слідова картина: зміни в речовій обстановці; сліди–відображення (сліди рук, ніг, певних інструментів тощо); різні предмети, які є речовими доказами; документи, які називають письмовими доказами; ідеальні сліди, які містяться у пам'яті людини; запахові сліди та сліди–мікрочастинки [49, с. 126]. З метою виявлення слідів домашнього насильства, у процесі розслідування даного злочину застосовуються спеціальні знання та призначаються судові експертизи, які ми розглянемо у «Розділі III».

Якщо розглядати слідову картину злочину, передбаченого ст. 126-1 КК України, то слід відштовхуватися від видів насильства: фізичне, психологічне, економічне. Слідова картина фізичного насильства може налічувати сліди рук, ніг, предметів, які слугували засобом вчинення злочину, ідеальні сліди, а саме спогади, які закріпилися у пам'яті жертви тощо.

Слідова картина психологічного насильства складається зазвичай з ідеальних слідів, які жертва зафіксувала у своїй пам'яті, різні предмети та письмові докази, тобто документи, які злочинець використовував з метою шантажу потерпілої особи та інші. Що стосується економічного насильства, слідова картина значно не відрізняється від слідової картини психологічного насильства. Так, переважна кількість слідів відносяться до письмових доказів та ідеальних слідів [39, с. 456].

Таким чином, важливим елементом криміналістичної характеристики домашнього насильства є слідова картина, яка залежить від виду дій, які злочинець вчиняв по відношенню до особи потерпілого. Слідова картина слугує основою та першочерговим елементом, який у результаті дослідження дає змогу встановити особу злочинця, спосіб вчинення злочину та, у подальшому, його приховання, дозволяє розкрити як знаряддя були використані та які речові докази було приховано, що у майбутньому сприяє викриттю неправдивих показань свідків, або ж самого злочинця.

Отже, спираючись на вище проведений аналіз, ми прийшли до наступних висновків. Щоб зрозуміти сутність криміналістичної характеристики, слід усвідомлювати те, що вона відображає ознаки певного злочину, дослідивши які можна виявити та розкрити його. Дані особливості можна назвати криміналістично значущими. Зміст криміналістичної характеристики складає систему даних, які призначені для організації розслідування певних злочинів, при цьому використовуючи криміналістичні методи, прийоми та засоби. Тому, на нашу думку, практичне значення криміналістичної характеристики полягає у тому, що вона по-перше, дозволяє виділити злочини за їхньою множинністю, за групами, видами та різновидами, і, по-друге, слугує основою для того, щоб органи досудового розслідування висували обґрунтовані версії, визначали основні напрямки розслідування злочинів та вирішували інші завдання.

Елементами криміналістичної характеристики домашнього насильства, як нами з'ясовано, є особа потерпілого та особа злочинця, спосіб вчинення злочину, обстановка та слідова картина. Особливої уваги приділено опису особи злочинця, який характеризується з трьох боків: біологічна характеристика, соціальна та психологічна. Беручи до уваги статистичну інформацію, нами сформовано портрет особи злочинця, який найчастіше виявляється з ознаками девіантної поведінки, що, на нашу думку, говорить про необхідність посилення контролю з боку працівників поліції за особами, які мають кримінальне минуле або перебувають в них на обліку, в наркологічний або психоневрологічний диспансерах, тощо.

Особа злочинець вчиняє домашнє насильство різними способами, які виражаються у фізичному, сексуальному, психологічному або ж економічному насильстві. Найскладнішими формами прояву домашнього насильства є психологічне та економічне насильство, слідову картину яких досить складно встановити. Враховуючи це, ми вважаємо, що слід розглянути організаційні та тактичні аспекти розслідування домашнього насильства, з метою розуміння яким чином встановлюється особа злочинця, допитується особа потерпілого, розкривається слідова картина та досліджується обстановка вчинення домашнього насильства.

РОЗДІЛ 3

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА ТАКТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗСЛІДУВАННЯ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

3.1. Типові слідчі ситуації та обставини, що підлягають доказуванню

Організація розслідування включає процес доказування у кримінальному провадженні, який полягає у встановленні всіх обставин, що мають значення для правильного вирішення справи. Одночасно існують обставини, визначення яких є необхідним у кожному кримінальному провадженні, у тому числі у провадженні щодо розслідування домашнього насильства, і ці обставини у своїй сукупності складають предмет доказування.

Обставини, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні під час розслідування домашнього насильства – це такі факти та відомості, доведення існування яких може посприяти правильній кримінально-правовій кваліфікації вчиненого особою суспільно-небезпечного діяння, цілеспрямованому здійсненні сторонами процесуальних повноважень у конкретній справі, індивідуалізації кримінального покарання винних осіб та відшкодуванню завданої шкоди.

КПК України містить перелік відомостей, які слід у першу чергу встановити у процесі розслідування, у тому числі домашнього насильства, та які потребують доказування чи спростування у кожному кримінальному провадженні. Так, ст. 91 КПК України передбачено, що доказуванню підлягають: подія кримінального правопорушення, яка включає час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення; винність обвинуваченого, форма вини, мотив та мета вчинення кримінального

правопорушення; вид і розмір шкоди, що була завдана, розмір процесуальних витрат; обставини, які впливають на ступінь тяжкості злочину, характеризують особу обвинуваченого, можуть обтяжувати чи пом'якшувати покарання, які слугують для виключення кримінальної відповідальності, або для закриття кримінального провадження; обставини, що покликані звільнити від кримінальної відповідальності або покарання; обставини, якими підтверджується те, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, були одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або були призначені для того, щоб схилити особу до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або слугують як предмет кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення [42].

Спираючись на цей перелік, можна стверджувати, що спершу, у процесі доказування такого злочину як домашнє насильство, слід з'ясувати час, місце та спосіб вчинення, тобто коли саме були вчинені дії, яка була обстановка під час вчинення домашнього насильства, сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також який спосіб обрав кривдник: психологічне, фізичне чи економічне насильство [74].

Після встановлення факту психологічного насильства слідчий повинен з'ясувати, який був характер дій чи бездіяльності, що саме призвело до певного стану потерпілої особи, чи був умисел у підозрюваного тощо. Під час

виявлення обставин при фізичному насильстві, слідчому потрібно звернути увагу на характер дій, які були застосовані до жертви домашнього насильства: удари, побої, нанесення тілесних ушкоджень, заламування рук, спричинення болю певними предметами та інші способи. Також, слід встановити наявність погроз, їх форму та зміст. У процесі доказування економічного насильства важливо проаналізувати що вчиняв кривдник по відношенню до жертви, яким чином позбавляв житла, їжі, одягу чи іншого майна, або ж коштів, на які постраждала особа мала передбачене законом право [40, с. 115-116].

Встановлюючи факт домашнього насильства неабияку роль відіграє стан жертви, а саме її безпорадність, наприклад, потерпіла особа мала фізичні вади, розлад нервової системи, інший хворобливий стан. Зважаючи на актуальність формування науково–практичних рекомендацій у криміналістиці, зокрема при формуванні єдиної ефективної методики розслідування, виявився найбільш результативним ситуаційний підхід, тобто коли дані рекомендації формулюються враховуючи ситуації, в яких опиняється слідчий.

Процес вибору напряму і програми розслідування будь-якого злочину, багато в чому залежить від первинної слідчої ситуації, яка складається під час внесення відомостей до ЄРДР. Сама ж інституція «слідча ситуація» – це складна та багатомірна категорія, що була введена у 60-х роках минулого століття до наукового обігу О. Н. Колесніченко [32, с. 34].

О.Н. Колесніченко було зазначено, що застосування принципу індивідуальності розслідування передбачає виокремлення таких двох основних елементів: аналізу слідчої ситуації та процесу вибору найбільш дієвих прийомів розслідування. Останній полягає не лише в глибокому аналізі та правильній оцінці ситуації, але й у творчому підході до вирішення завдань у процесі розслідування. Також, криміналістом О.Н. Колесніченко вперше було визначено формулювання терміну «слідча ситуація», і визначено її як «певне положення в розслідуванні злочинів», яке містить у собі докази та

інформаційний матеріал, що обумовлюється певними завданнями його збирання та перевірки, виникаючими у зв'язку із цим [32, с. 34].

Тобто, типовими і найбільш характерними слідчими ситуаціями обумовлений процес формування практичних рекомендацій для кожної окремої методики розслідування. У 1972 році В.Є. Корноухов називає слідчу ситуацію об'єктивно повторюваним становищем у процесі розслідування, яке залежить від фактичних даних і розкриває стан виявлення та збирання доказів [37, с.93–94].

Зважаючи на це визначення, можна зробити висновок, що вказаним автором була надана характеристика не слідчих ситуацій взагалі, а їх оцінка як типових слідчих ситуацій, які формуються залежно від доказів, існуючих в певний час у слідства.

Цікаву характеристику «слідчої ситуації» наводить Т.С. Волчецька, яка визначила слідчу ситуацію як ступень поінформованості слідчого про злочин, а також стан процесу розслідування, що потребує розбору слідчим, дозволяючи при цьому приймати найбільш оптимальні рішення по справі. У Криміналістична наука розглядає слідчу ситуацію через призму обстановки, положення або стану розслідування. Слід зазначити, що результат формування слідчої ситуації – це поєднання компонентів (умов), які становлять зміст слідчої ситуації. Оцінка ж сформованої слідчої ситуації та прийняття на основі такої оцінки тактичного рішення в поняття і зміст ситуації не входять. [19, с. 99]. На нашу думку, дані висновки та формулювання мають ознаки ситуаційного підходу та вказують на потребу у створенні криміналістичної ситуалогії.

Зважаючи на вищенаведені визначення, можна сформулювати наступне визначення поняття «слідчої ситуації». Остання є сукупністю утворених на певному етапі умов розслідування, які включають стан та обстановку, і підлягають сприйняттю, оцінці та використанню слідчим з метою вирішення тактичних задач та досягнення стратегічної мети розслідування.

Аналізуючи криміналістичну ситуалогію, постає питання щодо класифікації слідчих ситуацій. О.М. Васильєвим та Г.М. Мудьгіним у 1957 році було зроблено висновок про те, що розробляючи методичні рекомендації щодо планування розслідування, слід орієнтуватися на найбільш типові ситуації, з якими має справу слідчий у справах про злочини, що вчиняються частіше, ніж інші [15, с. 76]. Таким чином, уперше було зроблено висновок про те, що ситуацією визначається головний напрям розслідування по окремій категорії справ.

Класифікацією слідчих ситуацій забезпечується формування класифікаційних підстав, які можна встановити використовуючи криміналістичну характеристику певного виду злочинів, що потребує комплексного підходу щодо дослідження проблеми виявлення та розробки ознак слідчих ситуацій.

Класифікаційними підставами поділу слідчих ситуацій забезпечується виокремлення їх видів в окремі групи. При розслідування певної категорії злочинів установлені специфічні ознаки відносять до типових, якщо вони відповідають типовим ознакам, що узагальнені та описані у криміналістичних джерелах відповідно до виду злочину.

Щоб здійснити типізацію слідчих ситуацій слід враховувати елементи криміналістичної характеристики злочину. Досить часто на початковому етапі розслідування, останні є складовими слідчої ситуації, яка сформована в методиці розслідування певного виду злочинів.

Класифікація слідчих ситуацій дозволяє їх поділити та виокремити у типові та специфічні, для кожного злочину. Разом з тим, типізація ситуацій залежить від того, чи відповідають ознаки, встановлені під час розслідування конкретного злочину типовим узагальненим особливостям, які ілюструють криміналістичні джерела щодо окремих видів злочинів. З метою такого виділення системи типових ситуацій враховуються елементи криміналістичної

характеристики злочину. Існують випадки, коли останні слугують складовими частинами слідчої ситуації (стан розслідування початкового етапу), яка відноситься до певної методики розслідування окремого виду злочину [12, с. 18].

Класифікацію слідчих ситуацій більшість вчених криміналістів здійснюють з урахуванням особливостей окремих етапів розслідування злочинів. Таким чином можна сформулювати наступні ситуації: такі, що виникають під час перевірки повідомлень та заяв про злочин; ситуації, які проявляються у процесі відкриття кримінального провадження; ті, що виникають, коли висуваються та перевіряються слідчі версії; ситуації, коли відбувається планування розслідування, підготовка та проведення слідчих дій; ситуації пошукової діяльності слідчого; ситуації, коли припиняється або ж поновлюється припинене кримінальне провадження; такі, що пов'язані з аналізом матеріалів останньої; ситуації передачі матеріалів до суду. Узагальнивши цей перелік, В.Ю. Шепітько вважає, що слід виокремити слідчі ситуації, які стосуються процесу розслідування в цілому, і які характеризують окремі слідчі дії [68, с. 29].

Слід зазначити, що, оскільки кримінальне провадження щодо домашнього насильства може бути розпочато щодо особи, яка вже була, наприклад, тричі визнана винною у вчиненні адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 173-2 «Вчинення насильства в сім'ї, невиконання захисного припису або непроходження корекційної програм» КУпАП, тому можна стверджувати, що слідчої ситуації, при якій особа злочинця невідома можна виключити одразу.

Таким чином, залежно від етапів розслідування злочину у більшості наукових досліджень сформована така класифікація слідчих ситуацій: під час перевірки повідомлень та заяв про злочин може бути або достатньо підстав для початку кримінального провадження, або навпаки – недостатньо; ситуації коли підозрюваний визнає повністю, частково, або взагалі не визнає свою вину;

ситуації під час розслідування домашнього насильства: коли подія злочину, що інкримінується підозрюваному не підтверджується, має місце інсценування або ж участь останнього не доведена; виникли обставини, що змінюють кваліфікацію дій; ситуація при якій мали місце обставини, що вказують на необхідність закінчення справи з реабілітуючих обставин, або обставини, які пом'якшують відповідальність, та інші. Також можна додати ситуації під час розслідування домашнього насильства залежно від його виду, тобто яке саме насильство мало місце: економічне, фізичне чи психологічне.

Сукупність усіх цих факторів складає зміст слідчої ситуації, яка, на думку І.Ф. Герасимова, складається з компонентів, що являють собою відомі слідчому обставини злочину, а саме: виявлені докази у справі; певна інформація; заплановані та вже здійснені слідчі дії; можливості, якими володіє слідчий; час, який має у розпорядженні слідчий; наявність даних про поведінку осіб, які заінтересовані у результатах справи; аналіз усіх перерахованих чинників, результатом чого стане встановлення характеру ситуації [21, с. 154].

У криміналістиці, як правило, у процесі початкового етапу розслідування злочинів слідчі ситуації залежать від інформації про криміналістично значущі ознаки. А тому на початковому етапі розслідування можуть виникнути такі слідчі ситуації: 1) підозрюваний затриманий на місці злочину або ж одразу після його вчинення; 2) особа, яка вчинила домашнє насильство є відомою, але її місцезнаходження невизначене; 3) дані про особу злочинця відсутні або існують у незначній кількості; 4) наявна інформація щодо події, спосіб, але механізм вчинення домашнього насильства невідомий [41, с. 557].

Зауважимо, що на сьогодні єдиної системи типових слідчих ситуацій домашнього насильства поки що не сформовано. Також, зважаючи на те, що домашнє насильство було криміналізовано відносно нещодавно – питання щодо типізації ситуацій та удосконалення процесу розслідування цього злочину є нагальним питанням у криміналістиці

Значну увагу у криміналістичних дослідженнях приділяли використанню типових версій, що сформувалися, як результат узагальненого аналізу слідчої та судової практики, які вказують на особливості різних видів злочинів. Типовими слідчими версіями називають припущення, які побудовані на основі аналізу схожих за типом ситуацій [46, с. 234].

Під час розслідування домашнього насильства слідчі можуть висунути криміналістичні версії. Слідча версія є не просто можливим припущенням, а об'єктивно можливим реальним у певній слідчій ситуації поясненням обставин, які розслідуються. Тому вона висувається лише за наявності сукупності певних фактів. Звісно, це не означає, що є заздалегідь визначені дані, при наявності яких існує можливість висунення слідчих версій. Все залежить від існуючих обставин злочину, що розслідується, а також слідчої ситуації, при якій вирішується питання про висунення версій.

Є випадки, коли плануючи та висуваючи версії, слідчий володіє широким колом даних, але незважаючи на велику кількість «привабливих» версій, можуть бути безпідставні, яких слід уникати. Більшість вчених висувають слідчі версії не враховуючи слідчі ситуації, різноманітність видів домашнього насильства та інших обставин. Беручи це до уваги, типовими слідчими версіями у процесі розслідування домашнього насильства можуть бути такі: 1) можна стверджувати, що дійсно має місце домашнє насильство; 2) домашнього насильства насправді не було, заявником допущено помилку, або ж мав місце інший злочин, або інший вид домашнього насильства; 3) заявник інсценував злочин.

Таким чином, з'ясувавши обставини, що підлягають доказуванню, необхідно розпочинати проводити першочергові слідчі дії та оперативно-розшукові заходи. Перелік таких слідчих дій характеризується ситуаційністю та визначається типовими слідчими ситуаціями і версіями. Слідчий, потрапляючи у такі ситуації повинен поставити перед собою наступні завдання:

1. Цілеспрямоване та ефективне розслідування домашнього насильства;
2. Зміна такої ситуацію на сприятливу для слідства;
3. Визначення шляхів подолання перешкод, які обумовлені слідчою ситуацією;
4. Розробка стратегії досягнення цілей слідчих (розшукових) дій;
5. Використання навичок та вмінь вибору поведінки слідчого відносно кожного учасника розслідування.

Вирішивши перераховані завдання слідчий зможе вийти з несприятливої ситуації, яка склалася, обрати тактичні та стратегічні шляхи вирішення у конкретному провадженні, визначити обґрунтовані слідчі версії а також сформулювати перелік слідчих (розшукових) дій, які дозволять влаштувати хід розслідування у правильному напрямку.

3.2. Тактика проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування домашнього насильства

У криміналістиці існує система, яка включає тактичні прийоми, засоби і рекомендації щодо розслідування злочинів, особливості планування певних дій досудового та судового слідства, що у своїй сукупності являють собою криміналістичну тактику. Також остання налічує тактичні способи проведення окремих слідчих (розшукових) дій, які є важливою складовою організації проведення розслідування.

Тактика проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування домашнього насильства досі не знайшла свого відображення ані в літературних джерелах, ані у працях вчених-правників та практикуючих юристів. Тому, зважаючи на актуальність дослідження цього питання, слід

спочатку виокремити типові для більшості злочинів слідчі (розшукові) дії, та зіставити їх з можливою тактикою розслідування домашнього насильства.

Послідовність проведення окремих слідчих (розшукових) дій залежить постійно від слідчих ситуацій під час розслідування. Зокрема, це визначається залежно від того, яке джерело надало інформацію слідчому про подію злочину, чи був затриманий злочинець або він зник і його місцезнаходження невідоме, спосіб застосування певного виду домашнього насильства.

Типовими слідчими (розшуковими) діями при розслідуванні домашнього насильства, зважаючи на узагальнені емпіричні та теоретичні джерела, можуть бути: 1) огляд місця події; 2) допит потерпілого та свідків; 3) допит підозрюваного; 4) за необхідності – освідування.

З приводу огляду місця події зауважимо, що згідно ст. 190 КПК України можна виділити такі види слідчого огляду, як огляд місцевості, приміщення, предметів та документів. Статтею 192 КПК України передбачається проведення огляду трупа, а статтею 193 КПК України регламентується огляд тіла живої людини, тобто освідування [2].

Саме слідчий огляд дозволяє отримати найбільш важливу інформацію та у подальшому розкрити злочин. Огляд місця події є одним з головних видів слідчого огляду, оскільки за допомогою його можна виявити сліди злочину, механізм вчинення останнього, обстановку та інші обставини, що мають значення для справи. Місцем події, як широким поняттям, охоплюються місце приготування до злочину, місце безпосереднього його вчинення, місце, де виявлені сліди та знаряддя злочину, а також місце де їх приховано.

Таким чином, можна сформулювати мету слідчого огляду, а саме: виявити сліди злочину та речові докази; з'ясувати обставини події; навести версії щодо події злочину та її учасників; отримати дані про останніх, а також свідків, для подальшого здійснення оперативно-розшукових заходів та слідчих (розшукових) дій.

Підставою для проведення такої слідчої (розшукової) дії, як огляд місця події, слугують наявні достатні відомості, що вказують на можливість досягнення її мети. При цьому огляд місця події у виняткових випадках може бути проведений до внесення відомостей до ЄРДР. При розслідуванні домашнього насильства, ця слідча дія залежить від того скільки часу пройшло з моменту подання заяви потерпілої особи. Так, якщо пройшов незначний час, відразу необхідно провести огляд місця події. Таким місцем при вчинення домашнього насильства найчастіше є місце проживання, тобто дім, або ж інше місце, де особа вчинила дії щодо члена своєї сім'ї, родича, дружини або чоловіка, або щодо особи, з якою спільно проживає (проживала) однією сім'єю, але не перебуває (не перебувала) у родинних відносинах чи у шлюбі з нею, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа [82].

Таким чином, оглядаючи місце проживання, слід пам'ятати ч. 2 ст. 237 КПК України, де вказано, що огляд житла чи іншого володіння особи повинен здійснюватися відповідно до правил, які передбачені для обшуку житла чи іншого володіння особи. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 9 від 1 листопада 1996 р. «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя», у пункті 22 містить правило про те, що недоторканність житла і таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції є невід'ємним правом особи. Лише суд вправі надати дозвіл на проникнення до житла чи іншого володіння особи, на накладення арешту на кореспонденцію, її виїмку в поштово-телеграфних установах та на зняття інформації з каналів зв'язку. У подальшому, відповідно до результатів розгляду матеріалів про надання такого дозволу ухвалюється процесуальне рішення [85].

Огляд житла чи іншого володіння особи проводиться за участі не менше двох понятих, незважаючи на фіксацію цієї слідчої (розшукової) дії технічними засобами. Під час огляду місця події, де було вчинене, наприклад, фізичне

домашнє насильство, слід звертати увагу на обстановку, яка може вказувати на сліди боротьби, налічувати предмети, якими було завдано тілесних ушкоджень.

Наступною типовою слідчою дією при розслідуванні домашнього насильства є допит, що визначається як слідча (розшукова) дія, яка полягає в одержанні показань від осіб, які володіють відомостями та інформацією, яка має значення для розслідуваного злочину. У процесі допиту відбувається передача важливої інформації про розслідуване кримінальне правопорушення, пов'язаних з ним обставин та про людей. Цю інформацію було отримано допитуваним, коли він сприймав ті чи інші явища або предмети, запам'ятовуючи які згодом, при допиті, відтворив та передав слідчому.

З метою успішного проведення допиту, слідчий має чітко розуміти які прийоми та засоби він буде використовувати, щоб отримати необхідну йому інформацію. Проте, незважаючи на відомості, які на думку слідчого мають значення для справи, існують обставини, які у першу чергу у будь-якому випадку слід з'ясувати. Ці обставини називають предметом допиту.

Систему тактичних прийомів допиту потерпілого, підозрюваного та свідків складають способи виявлення та отримання інформації, які систематизувалися і сформувалися у такій послідовності: 1) встановлення психологічного контакту з допитуваним; 2) тактичні прийоми, які спрямовані на актуалізацію в пам'яті минулих спогадів; 3) тактичні прийоми, що покликані викрити неправдиві показання [69, с. 12].

Тактика проведення допиту потерпілого залежить від завданої злочинцем шкоди. Тобто, якщо мало місце фізичне домашнє насильство, дуже часто допит потерпілої особи ускладнений тим, що через її важкий фізичний чи шоківий стан, термінове проведення допиту неможливе, особливо при наявності тілесних ушкоджень.

Саме тому, перш ніж розпочати цю слідчу дію, потрібно дізнатися стан потерпілого, у тому числі, у лікаря. При цьому, якщо постраждала особа

самостійно не може дати показання, можна отримати показання з чужих слів, відібравши їх у медичного персоналу, який надавав йому допомогу, тим самим з'ясувавши обставини отримання тілесних ушкоджень [39, с. 169].

Допит потерпілого, який зазнав економічного або психологічного домашнього насильства характеризується особливим станом після вчинених щодо нього діяння. Тут важливу роль грає аналіз вчинків кривдника по відношенню до жертви, яким чином здійснювався психологічний тиск, на протязі якого часу та до яких страждань це призвело. Щодо економічного насильства, допит відбувається шляхом з'ясування стосунків між потерпілою особою та кривдником, наявність майнової залежності, беспорядний стан жертви, спосіб позбавлення житла, їжі, одягу чи іншого майна, або ж коштів, на які постраждала особа мала передбачене законом право [40, с. 89].

Перепоною при допиті потерпілого може стати його намагання приховати злочинні дії свого кривдника, оскільки останній є частиною його сім'ї, близькою особою чи родичем, бажаючи захистити його від кримінальної відповідальності, або ж має побоювання помсти з боку злочинця, чи планує самостійно потім покарати, і наразі надає неправдиві показання. Така недобросовісна поведінка потерпілого може бути викрита шляхом аналізу його особистості, його поведінки на допиті, під час спілкування з іншими учасниками у процесі проведення слідчих (розшукових) дій, виявлення його ставлення до події злочину, а також співставлення наявних у кримінальному провадженні матеріалів з його показаннями. Вивчення особи допитуваного дозволить обрати момент, коли можна ставити відповідні запитання, визначити послідовність допиту свідків, підозрюваних, встановити психологічний контакт, спланувати найбільш ефективні прийоми виховного впливу, і наприкінці зробити оцінку одержаних показань [36, с. 174].

Таким чином, під час проведення допиту потерпілого від домашнього насильства необхідно дізнатися коло таких питань: час, місце події, стосунки з

кривдником; вид домашнього насильства; послідовність дій та на протязі якого часу відбувалося насильство, за яких умов; хто ще перебував на місці події, хто може бути свідком злочину; знаряддя злочину, які використовувалися з метою фізичного, психологічного або ж економічного насильства, тощо. У процесі допиту жертви може виникнути необхідність застосування спеціальних знань, особливо у галузі судової медицини, що у результаті призводить до залучення спеціаліста [39, с. 174].

Допит свідків та підозрюваного схожі між собою, оскільки, найчастіше свідками виступають близькі родичі, друзі сім'ї, в якій відбулося домашнє насильство. Досить часто свідками домашнього насильства виступають сусіди сім'ї, в якій відбувається саме фізичне або сексуальне насильство, оскільки є можливість почути крики, шум або гуркіт з сусіднього помешкання. Свідками економічного насильства сусіди бувають рідко.

Одним з найважливіших завдань слідчого під час допиту очевидців та ймовірного злочинця важливо допомогти допитуваному пригадати події минулого. Таким чином, у криміналістиці є тактичні прийоми відновлення в пам'яті сприйнятого матеріалу, що називають актуалізацією минулого. Даний прийом застосовується залежно від ступеня труднощів з пригадуванням, починаючи від "автоматичного" пізнавання предметів до найтяжчого відтворення спогадів [69, с. 17].

Цікавий прийом, який сприяє актуалізації забутого – це постановка допитуваній особі нагадуючих запитань. Для цього слідчий, спираючись на матеріали кримінального провадження, показання інших осіб, ставить запитання у хронологічному порядку про попередні, супровідні обставини, та такі, що слідували за подією злочину [45, с. 88].

Систему тактичних прийомів проведення допиту, які допомагають актуалізувати минуле, також доповнив такий спосіб, як оголошення показань інших осіб. Під час оголошення показань слід вказувати на певні деталі діалогу

з іншими учасниками кримінального провадження, не показуючи увесь протокол допиту інших осіб. Так, якщо у слідчого виник інтерес щодо розмови конкретної особи, то допитуваному можна оголосити витяг з показань не про дану бесіду, а про час і місце зустрічі [41, с. 358].

Тактика проведення допиту неповнолітніх, які постраждали від домашнього насильства, дещо відрізняється своєю природою від допиту повнолітніх осіб. Допит для неповнолітнього є, по-перше, стресовою ситуацією та пов'язаною з відтворенням події з насильством. Саме тому, розглядаючи психологічну складову проведення допиту дитини, необхідно, щоб завжди виконувалися такі правила: наявність знань про особливості комунікації з неповнолітніми, знання технік опитування, розуміння вікових відмінностей та усвідомлення готовності до спілкування з особами різної вікової категорії; необхідність у залученні спеціаліста-психолога коли ведеться підготовка до проведення допиту, так і під час самого процесу; дотримання тривалості допиту неповнолітньої дитини, а саме, відповідно до частини 2 статті 226 КПК України, допит останньої не може бути без перерви, тривалістю понад одну годину, при цьому не більше двох годин на день [69, с. 17].

Зазвичай неповнолітні або дуже активні, або дуже мовчазні, або, навпаки, піддаються впливу дорослого, і намагаються виправдати очікування останнього. Даний стан заважає дитині логічно та раціонально мислити, відтворюючи інформацію. Одночасно зі стресом, психіка неповнолітньої особи впливає на те, що дитина прагне до звільнення від спогадів, які стали для неї травматичними. Тому, щоб отримати чуткі відповіді, сформувані повну картину події злочину, потрібно починати допит з налагоджування контакту, здобуття довіри, і у подальшому ставити дитині відриті запитання, які дитина має дати розгорнуту відповідь. При цьому необхідно пам'ятати, що безпечна та дружня атмосфера – це запорука ефективного та результативного допиту неповнолітньої особи [69, с. 21].

Наступною окремою слідчою (розшуковою) дією при розслідуванні домашнього насильства, яка потребує аналізу є освідування. Так, відповідно до ч. 1 ст. 241 КПК України, слідчим, прокурором здійснюється освідування підозрюваного, свідка або потерпілого з метою виявлення на їхньому тілі слідів кримінального правопорушення чи особливих прикмет, за умови, якщо при цьому немає необхідності у судово-медичній експертизі.

Підставою проведення освідування слугує постанова прокурора. Дана слідча (розшукова) дія здійснюється особами тієї ж статі, у деяких випадках проводиться за участю судово-медичного експерта або лікаря. Слідчий, прокурор не мають права знаходитися під час освідування особи іншої статі, коли існує необхідність в оголенні освідуваної особи [42, с. 564].

Освідування передбачає такі завдання: по-перше, виявити та засвідчити наявність особливих прикмет, наприклад, татувань, родимок тощо; зібрати та зафіксувати різноманітні сліди, мікрооб'єкти; зафіксувати пошкодження на тілі або одязі; встановити стан особи, якщо є припущення, що вона перебуває чи перебувала у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння. Результат виконання цих завдань зумовлює значення результатів освідування та вказує на причетність особи до вчинення домашнього насильства [61, с. 114].

Тобто, освідуванням є такий вид огляду, об'єкт якого – тіло людини, при цьому, у разі примусового проведення такої дії, відбувається втручання в особисті права людини, тому існування дієвих гарантій від безпідставного зловживання з боку правоохоронних органів, на наше переконання, є однією з головних умов законності слідчих (розшукових) дій.

3.3. Призначення судових експертиз під час розслідування домашнього насильства

Враховуючи те, що ст. 126-1 КК України передбачена кримінальна відповідальність при наявності умисного, а головне, систематичного вчинення одного з видів домашнього насильства (фізичне, психологічне або економічне) стосовно подружжя або колишнього подружжя чи іншої особи, з якою кривдник підтримує (підтримував) сімейні або близькі відносини, що у майбутньому може призвести до фізичних або психологічних страждань, розладу здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності тощо [78], у процесі розслідування домашнього насильства виникає потреба у застосуванні спеціальних знань, що полягає у призначенні судових експертиз.

Дослідницею Т.В. Іщенко було проаналізовано вітчизняну судову практику, зокрема ухвали судів першої інстанції, які були внесені до Єдиного державного реєстру судових рішень у період за січень-жовтень минулого року, та з'ясовано, що у кримінальних провадженнях щодо домашнього насильства було призначено 179 судових експертиз. Авторка прийшла до висновку, що ця кількість становить лише 21,1 % від загальної кількості зареєстрованих кримінальних проваджень. Але цей показник може бути неточним, оскільки у реєстрі містяться ухвали по кримінальних провадженнях у яких мають змінену правову кваліфікацію [27, с. 239].

Беручи до уваги вищевикладене, можна вести мову про актуальність аналізу питання про необхідність використання спеціальних знань під час розслідування домашнього насильства, специфіку проведення судових експертиз та їх важливість для кримінального провадження.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про судову експертизу», «судова експертиза є дослідженням об'єктів, явищ та процесів, яке проводиться на основі спеціальних знань, що запозичені з таких галузей, як наука, техніка, мистецтво, ремесло тощо, з метою надати висновок щодо питань, які є або будуть предметом судового розгляду [86]. Призначати будь-яку судову експертизу уповноважений слідчий або прокурор, які можуть на основі власних

переконань прийти до висновку про доцільність її призначення у конкретному випадку, залежно від обставин кримінального провадження [6].

Обов'язкове призначення експертизи обумовлюється підставами, які містяться у ч. 2 ст. 242 КПК України, а саме: коли потрібно встановити причину смерті; встановити тяжкість та характер тілесних ушкоджень; коли необхідно визначити психічний стан підозрюваного при наявності відомостей, які вказують на сумніви в його осудності, обмеженої осудності; необхідність встановити вік особи; коли потрібно визначити розмір матеріальних збитків, якщо потерпілому не вдається самотійно їх визначити та він не має змоги надати документи, які підтверджують розмір завданої шкоди, а також розмір шкоди немайнового характеру, шкоди довкіллю, заподіяної кримінальним правопорушенням [2].

Статистика, наведена Т.В. Іщенко, вказує на те, що серед загальної кількості кримінальних проваджень за фактом домашнього насильства з усіх судових експертиз, які були призначені, судово-медичних – 31 % (55 ухвал), судово-психіатричних – 28 % (51 ухвала), комплексних психолого-психіатричних – 25 % (45 ухвал), судово-психологічних – 11 % (19 ухвал), судово-наркологічних – 5 % (9 ухвал). Неможливо не погодитись з дослідницею про те, що у процесі розслідування домашнього насильства найпоширенішою є практика призначення судово-медичних експертиз [27, с. 239].

При цьому, враховуючи те, що одна з найпопулярніших форм домашнього насильства – фізичне насильство, яке, з урахуванням п. 17 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», налічує такі види дій: ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, заподіяння смерті, дослідження специфіки судово-медичної експертизи є важливим та актуальним завданням при розробці

науково-практичних рекомендацій для розслідування домашнього насильства [74].

Наказом Міністерства охорони здоров'я «Про затвердження Порядку проведення та документування результатів медичного обстеження постраждалих осіб від домашнього насильства або осіб, які ймовірно постраждали від домашнього насильства, та надання їм медичної допомоги» регулюється процес проведення та документування результатів медичного обстеження потерпілих осіб від домашнього насильства, питання пов'язані з наданням таким особам медичної допомоги, щоб забезпечити подолання і протидію домашньому насильству та сприяти реалізації прав осіб, які від нього постраждали. Даний Порядок вказує на можливість особи звернутися до територіального відділу поліції або до районної прокуратури (без проведення гігієнічних процедур), маючи при собі паспорт, та отримати направлення на судово-медичну експертизу [80].

Вищезгаданий порядок передбачає особливу процедуру у разі сексуального насильства. Так, у випадку сексуального насильства (зґвалтування) особа має можливість особисто звернутися до судово-медичного експерта без паспорта. У такому разі судово-медичному експерту слід її сфотографувати та зробити свій висновок [80].

Цікавим є той факт, що, зазвичай особою, щодо якої призначена судово-медична експертиза, виступає потерпілий. Так, з 55 судово-медичних експертиз у кримінальних провадженнях, розпочатих за ст. 126-1 КК України, всі були призначені з метою визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень саме потерпілої особи. Складно не погодитися з дослідницею А.С. Колесовою, яка вважає, проводити судово-медичну експертизу слід і підозрюваному, якщо він отримав тілесні ушкодження, або якщо він стверджує, що зазнав шкоди здоров'ю ще напередодні вчинення злочину [35, с. 201].

Наступна у рейтингу по частоті призначення після судово-медичної – судово-психіатрична експертиза. Остання призначається, коли є обставини припускати, що кривдник при вчиненні домашнього насильства перебував у неосудному чи обмежено осудному стані, або після вчинення правопорушення в осудному стану захворів на психічну хворобу, яка позбавила його можливості усвідомлення своїх дій або керування ними.

Тобто, можна вважати, що найчастіше судово-психіатрична експертиза при розслідуванні злочину, передбаченого ст. 126-1 КК України, проводиться відносно підозрюваної особи. При цьому, враховуючи обов'язковість призначення експертизи для визначення психічного стану саме підозрюваного, а не потерпілого, щодо якого такої обов'язковості не передбачено, це питання, на наше переконання, потребує врегулювання на законодавчому рівні.

Вищезазначене вказує на важливість судово-психіатричної експертизи, призначеної підозрюваному, оскільки так виникає можливість встановити не лише факт наявності психічного захворювання під час вчинення злочину, а й спроможність усвідомлення значення своїх дій та керування ними, у тому числі і необхідність застосування примусових заходів медичного характеру.

Найрідшою за критерієм призначення є судово-наркологічна експертиза, яка у науковій спільноті розглядається як найбільш неоднозначна та дискусійна по своїй правовій природі. Деякі науковці вважають, що вона призначається лише при умові страждання підозрюваного на алкоголізм або наркоманію [13, с. 727].

Іншу думку мають вчені О.А. Ревенюк та О.П. Олійник, які вказують на юридичну не легітимність судово-наркологічних експертиз. Дослідники переконані, що судово-психіатричними експертами та судовими експертами-психологами могли б бути вирішені поставлені завдання експертизи, шляхом надання відповідей на класичні психіатричні та психологічні питання [6, с. 25-26].

Так, аналіз вітчизняної слідчої та судової практики показує, що серед семи кримінальних проваджень щодо підозрюваного призначили і судово-наркологічну, і судово-психіатричну експертизи. Таким чином, продублювалися питання, які можна було б вирішити призначивши саме судово-психіатричну експертизу. Схожа проблема виникла при призначенні судово-психіатричної експертизи, коли в ухвалі були поставлені одночасно класичні психіатричні та наркологічні питання [93].

Враховуючи вищевикладене, ми дійшли висновку, що у кримінальних провадженнях, відкритих за фактом домашнього насильства, щодо підозрюваного, відносно якого є інформація про вживання ним алкогольних напоїв або наркотичних речовин, слід призначати не судово-наркологічну, а судово-психіатричну експертизу, або ж проводити комплексну судову психолого-психіатричну.

Також, особливе значення має судово-психологічна та комплексна судова психолого-психіатрична експертизи при розслідуванні психологічного домашнього насильства, що має наслідком фізичні, психологічні страждання, емоційну залежність або ж погіршення якості життя потерпілої особи. При цьому, важливо знати, що об'єктом психологічної експертизи, на відміну від судово-психіатричної, виступає психічно здорова особа (підозрюваний, обвинувачений, підсудний, виправданий, засуджений, свідок, потерпілий, позивач, відповідач: малолітні, неповнолітні, дорослого та похилого віку). Тому, враховуючи це, основним завданням психологічної експертизи є визначення у підекспертної особи, які вона має індивідуально-психологічні особливості, риси характеру, провідні якості особистості, мотивуючі чинники психічного життя та поведінки, емоційні реакції та стани, закономірності перебігу психічних процесів, а також рівень розвитку останніх [81].

Таким чином, варто зазначити, що завдяки цій експертизі можна встановити причинно-наслідковий зв'язок, тобто отримати докази того, що

потерпілий від певних злочинних дій отримав фізичні або психологічні страждання, емоційну залежність або погіршення якості життя.

Стосовно цього питання, А.Г. Козлова додає до основних завдань судово-психологічної експертизи потерпілих від насильства осіб, які є неповнолітніми, не лише визначення психологічної травматизації жертви посягання, а й визначення чи перебувала остання під час вчинення щодо неї відповідних насильницьких дій у безпорадному стані, що означає нездатність правильно сприймати протиправні дії, їх характер, та її можливість чинити опір [31, с. 19].

Окрім домашнього насильства, злочинці можуть вчиняти й інші види кримінальних правопорушень, саме тому часто окрім вищезазначених експертиз можуть призначатися інші судові експертизи, залежно від обставин події кримінального правопорушення. Наприклад, слідчим слідчого відділу Кам'янка-Бузького відділу поліції Головного управління Національної поліції у Львівській області було відкрите кримінальне провадження за ст. 126-1, ч. 1 ст. 185 та ч. 1 ст. 186 КК України. У цьому випадку особою було вчинене стосовно своєї матері домашнє насильство, а також у той же день, знаходячись у квартирі останньої, відкрите заволодіння її мобільним телефоном і грошовими коштами в сумі 50 гривень. Щоб встановити вартість викрадених речей призначили товарознавчу експертизу [95].

Інший приклад кримінального провадження, відкритого за фактом домашнього насильства – це провадження Черкаського районного відділення поліції Черкаського відділу поліції Головного управління Національної поліції у Черкаській області, де було призначено балістичну експертизу стосовно п'ятдесяти набоїв до нарізної зброї в пластинах, які були виявлені та вилучені у будинку потерпілої в процесі огляду місця події одразу ж після її повідомлення про вчинення її чоловіком щодо неї домашнього насильства. Підозрюваний перебував у стані алкогольного сп'яніння та учиняв фізичне насильство щодо

потерпілої, яка являлася йому дружиною, що проявлялося у висловлюванні погроз, при цьому остання та її син ще отримали тілесні ушкодження [96].

Результат аналізу практики вказує на те, що домашнє насильство вчиняється також із застосуванням різних знарядь. Зазвичай злочинець використовує зброю (холодну вогнепальну, різні колючі-ріжучі та інші побутові предмети (ніж, сокира, кухонний молоток, інструменти), а також інші предмети та речовини, у тому числі хімічні). Тому важливо призначати відповідну експертизу залежно від знаряддя чи предмета злочину.

Останнім часом для застосування саме психологічного домашнього насильства трапляються випадки використання вибухових речовин, вибухових пристроїв, ручних гранат. Відносно таких кримінальних провадженнях перш за все призначаються судово-медичні, судово-біологічні, окремі криміналістичні (трасологічна, балістична, технічна), хімічні експертизи [62, с. 16].

Найскладнішим є виявлення та фіксація слідів від такого з видів насильства як економічного. Якщо фізичним і сексуальним насильством, як правило, залишаються у вигляді «слідів» фізичні ушкодження та травми, розірваний одяг тощо, то психологічне та економічне насильство – є найбільш прихованими формами домашньої тиранії та є складними для їх ідентифікації та доказування. Наприклад, синці та побої можна піддаються візуальному обстеженню, при цьому травми внутрішніх органів можна виявити лише під час медогляду. А от виявити недоїдання особи внаслідок позбавлення її кривдником належного харчування, відібрання ним грошей, заборона працювати або навчатися тощо, а також встановити причинно-наслідковий зв'язок з діями правопорушника досить складно, але можливо.

Проблемою є лише те, що самі постраждалі особи можуть не усвідомлювати, що над ними чиниться економічне насильство, тому тут важлива самоідентифікація жертви, яка повинна розуміти, що вона є

потерпілою від домашнього насильства. При доказуванні економічного домашнього насильства можуть знадобитися консультації спеціалістів, які в силу свого службового становища відвідували помешкання потерпілих та можуть надати свідчення про хатню обстановку, стан матеріального забезпечення родини тощо, або ж які в силу своїх повноважень надавали консультації, вислуховуючи певні обставини насильства, бачили отримані сліди від застосованого насильства, можливо, давали письмові свідчення про подію, та інше.

Проаналізувавши дану ситуацію із проблемою застосування спеціальних знань під час розслідування економічного насильства у сім'ї, можна зробити висновок, що першим кроком для вдалого та ефективного розкриття такої форми домашнього насильства потрібно щоб саме особа потерпілого підготувала усе для подальшої фіксації такого злочину. Так, по-перше, повинні бути свідки, які мають бути підготовленими, а не фальшивими, по-друге, необхідно вести відео та фотофіксацію фактів економічного насильства, записувати розмови, погрози, психологічного тиску, шантаж на мобільний телефон та диктофон, що у подальшому вже дасть можливість, шляхом призначення відповідних експертиз, доказати існування економічного насильства.

Тобто, шляхом звукозапису та відео фіксації можна зменшити кількість перетворень інформації в процесі її відображення. З розвитком сучасних технологій, відеотехніки та розповсюдження її до масового побутового рівня збільшується кількість випадків, коли використовуються відеоматеріали у кримінальному провадженні, що дає результат у вигляді ефективного розкриття, об'єктивного розслідування та судовому провадженні щодо злочинів. На сьогодні у слідчій та судовій діяльності широко застосовується відеозапис, адже відеодокументи – це завжди носії певної інформації, джерела доказів у кримінальному провадженні. До відеозапису вдаються тоді, коли

існує необхідність у фіксації певних фактів, динамічної картини тієї події, взаємозв'язку тих чи інших предметів і слідів, складної обстановки місця події.

Беручи до уваги той факт, що домашнє насильство часто продовжується і після розлучення або припинення спільного проживання, часто потерпілі через телефонні дзвінки та повідомлення отримують погрози. У такому випадку можливий кібербулінг телефонних дзвінків, який може підтвердити дані обставини. Ця процедура також дуже актуальна, коли потерпіла особа побоюючись свого кривдника не зверталась до правоохоронних органів із заявою, а лише веде особисті записи у власному щоденнику, у соціальних мережах, ділиться своїм пережитим з подругами та близькими у листуванні електронною поштою, переписках у соціальних мережах тощо.

Після отримання, шляхом кібербулінгу телефонних дзвінків, цих даних, слід одразу ж проводити судово-психологічну, авторознавчу та інші експертизи з метою з'ясування за вказаними записами стадії розвитку циклу домашнього насильства, встановлення належності записів певній особі, а також здобуття іншої необхідної інформації, що має значення для кримінального провадження.

Особливості такого злочину, як домашнє насильство вказують на те, що найчастіше його прояви приховуються, і ознаки та сліди різних його проявів та видів зникають. Саме тому використання спеціальних знань при збиранні доказів злочинної поведінки винних є запорукою ефективного розслідування.

Отже, нами з'ясовано, що під час розслідування такого злочину як домашнє насильство існують обставини, що підлягають доказуванню. Вони не відрізняються від загальних, що передбачені у КПК України, містить перелік відомостей, доведення існування яких може посприяти правильній кримінально-правовій кваліфікації злочину. Під час розкриття домашнього насильства, слідчий може зіштовхнутися з ситуаціями, які негативно впливають на хід розслідування. З метою подолання таких перешкод, на нашу думку, слід

розробити для розслідування кожної з форм домашнього насильства, індивідуальної методики обирання напряму і програми розслідування. Це залежить від первинної слідчої ситуації, яка складається, наприклад, під час внесення відомостей до ЄРДР, тому необхідно враховувати усі можливі майбутні перепони, і обрати оперативніший та більш безперешкодний шлях розслідування.

Зважаючи на відсутність єдиної науково-закріпленої тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування домашнього насильства, можна стверджувати про необхідність формування певного алгоритму, спираючись на існуючі узагальнені емпіричні, теоретичні та практичні розробки. На даний момент, нами було з'ясовано, що основними типовими слідчими (розшуковими) діями є огляд місця події, допит потерпілого та свідків, допит підозрюваного, та за необхідності – освідування. Головним і результативним при розслідування домашнього насильства є допит потерпілого та свідків, оскільки він дозволяє отримувати інформацію про події злочину, сформувати майже повну картину та обстановку злочину, тим самим розслідувати його.

Здійснюючи слідчі (розшукові) дії, може виникнути необхідність у застосуванні спеціальних знань. Тож, складність на ступінь необхідності такого використання залежить від виду домашнього насильства. Так, ми встановили, що найперші місця у такому «рейтингу» займають злочини що вказують на наявність економічного та психологічного насильства, тому вдосконалення законодавства та забезпечення сучасним обладнанням органів досудового розслідування є запорукою ефективного та результативного розслідування домашнього насильства.

ВИСНОВКИ

Відповідно до мети і поставлених завдань у даній роботі було з'ясовано та проаналізовано теоретичні основи дослідження домашнього насильства, особливості криміналістичної характеристики даного злочину, а також організаційні та практичні аспекти розслідування домашнього насильства. У процесі написання даної роботи дійсно було з'ясовано, що домашнє насильство є складною категорією, яка останнім часом є об'єктом дослідження багатьох вчених-криміналістів, науковців та правників.

Проаналізувавши статистичні дані за останні роки можна стверджувати, що таке явище, як домашнє насильство прогресує з кожним роком, зачіпаючи найбільш уразливі групи населення, які повинні мати впевненість у тому, що правоохоронні органи та судова система ефективно розслідуватимуть дані злочини та посприяють зменшенню випадків. Тому, актуальність даної теми зумовлена тим, що досі існує проблема єдиного підходу до розуміння процесу розслідування домашнього насильства, статистика «говорить сама за себе», правова доктрина містить колізійні законодавчі норми, а також, як показує практика, у цій сфері недостатньо сформовані методичні рекомендації.

Нами було з'ясовано, що генезис домашнього насильства бере початок ще з часів царя Хаммурапі і прогресує по наш час. Досить тривалий період це явище правовою доктриною не відносилося до правопорушень, і розглядалося як належна поведінка. В подальшому витоки гендерної нерівності були детерміновані, перш за все, культурними та релігійними чинниками, а також особливостями правової системи у різних країнах. Саме на початку ХХІ століття Україною, однією з перших у країн Східної Європи, було визнано домашнє насильство важливою соціальною проблемою. Ця подія посприяла

прийняттю нового національного законодавства та приведенню його у відповідність міжнародним стандартам.

Так, на сьогоднішній день діють такі нормативно-правові акти, які регулюють питання, що стосуються домашнього насильства: Конституція України, Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», яким було також внесено зміни до Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», до Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу України про адміністративні правопорушення та інших законів України у сфері протидії домашньому насильству, і, по-друге, внесено зміни до кримінального блоку: Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» (Стамбульської конвенції»).

Вивчивши погляди багатьох науковців та правників щодо розуміння поняття домашнього насильства, проаналізувавши законодавче визначення, можна навести наступне формулювання: домашнім насильством є будь-яке умисне діяння (дію або бездіяльність) або погроза застосувати таке діяння (дію або бездіяльність), яке має фізичний, сексуальний, психологічний чи економічний характер однієї особи в сім'ї чи щодо іншої, в межах місця проживання, між родичами або між колишнім чи теперішнім подружжям, між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що їй постраждала.

Під час вивчення теоретичних основ дослідження домашнього насильства, застосувавши порівняльний метод, нами проведено співвідношення термінів «домашнє насильство» та «насильство в сім'ї». Так, останній являє

собою вужче поняття, оскільки охоплює менше коло осіб, які є потерпілими. Проведено також співвідношення «домашнього насильства» та «злочину, пов'язаного з домашнім насильством», результатом якого стало наступне твердження: злочин пов'язаний з домашнім насильством – це діяння, яке передбачене ст. 126-1 КК України, при цьому включає кваліфікуючу ознаку та поєднаний з такою обтяжуючою обставиною, передбаченою у п. 6-1 ч. 1 ст. 67 КК України як: «вчинення злочину щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах» та п. 6 ч. 1 ст. 67 КК України в частині «вчинення злочину... у присутності дитини».

З метою повного розуміння процесу виявлення та розкриття домашнього насильства, використовуючи метод аналізу та системний підхід теоретичного дослідження, нами було вивчено такий елемент окремої криміналістичної методики, як криміналістична характеристика. Зміст останньої становить система криміналістичних методів, прийомів та засобів, які використовуються для організації розслідування певних злочинів, а її значення полягає у результативності діяльності органів досудового слідства, які висувають обґрунтовані версії, визначають основні напрямки розслідування злочинів та вирішують інші завдання.

Основними елементами криміналістичної характеристики при розслідування домашнього насильства нами визнано особу злочинця, особу потерпілого, спосіб, обстановку та слідові картина даного злочину. У майбутньому визначені елементи криміналістичної характеристики, можна покласти в основу цілісної моделі криміналістичної характеристики домашнього насильства, тим самим посприявши вдосконаленню процесу розкриття та розслідування злочинів зазначеної категорії.

Особу злочинця можливо встановити, визначивши властивості та якості, які відображені у слідах злочину. До основних властивостей особи злочинця

відносяться біологічні, соціальні та психологічні ознаки, при цьому, біологічні вказують на статеві та вікові ознаки, соціальні – це характеристики місця проживання, освіти, сімейного стану, виду діяльності, загального рівня культури та виховання, психологічні включають опис інтелекту, темпераменту, емоційного стану, вольової сфери, вказують, чи є у особи психічні відхилення.

Аналіз судової практики та статистичних даних дав певне уявлення про такий елемент криміналістичної характеристики як особа злочинця, а саме основна частка злочинців є повнолітніми особами, чоловічої статі, мають середню освіту, не працевлаштовані, більшість не перебувають офіційно у шлюбі, проте підтримують сімейні стосунки із жертвою. На наше переконання, науковцям слід сформувані типові властивості особи злочинця в контексті криміналістичної характеристики злочину домашнього насильства, що дозволить обрати певний алгоритм розслідування злочинів цієї категорії.

Щодо другого елемента криміналістичної характеристики домашнього насильства – особи потерпілого, то можна прийти до висновку, що найчастіше жертвами від домашнього насильства у сімейних відносинах становляться жінки, при цьому, існують поодинокі випадки, коли потерпілим є чоловік. Згідно опитування, 35% українців вважають, що чоловіки можуть стати жертвами домашнього насильства з боку жінок так само, як і жінки від чоловіків (Дод. В).

В Україні на сьогоднішній день процвітає батьківське насильство над дітьми, або ж дорослих дітей над батьками. Нами зроблено висновок, що першочергово слід вирішити віктимологічне питання превентивного захисту потерпілих від домашнього насильства та визначити шляхи запобігання цьому явищу.

Обстановка вчинення домашнього насильства, як елемент криміналістичної характеристики даного злочину – це сукупність факторів та умов його вчинення, які можуть бути сприятливими та несприятливими. Перші

злочинець може створити самотійно, або вони можуть виникнути незалежно від його волі, так само, як і несприятливі. На наше переконання, Україні слід перейняти досвід Польщі в якій діє процедура «Блакитні карти», що полягає в веденні дільничним поліцейським накопичувальної індивідуальної папки щодо кожної сім'ї з певними документами, що містять обставини справи у сфері насильства. Так, у подальшому, у разі повторення ситуації, при подальшому розслідуванні правоохоронні органи, володіючи такою інформацією, будуть знати основні елементи криміналістичної характеристики домашнього насильства, у тому числі і сприятливість чи несприятливість обстановки злочину.

Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» містить пряму вказівку про необхідність пі час розслідування даного злочину встановити час, дату та місце вчинення такого діяння. Використовуючи такий метод емпіричного дослідження як узагальнення, нами зроблений умовивід, що більшість з форм домашнього насильства є продовжуваними у часі та тривають певний період. У свою чергу місцем вчинення домашнього насильства є дім, або ж інше місце, де особа вчинила дії щодо члена своєї сім'ї, родича, дружини або чоловіка, або щодо особи, з якою спільно проживає (проживала) однією сім'єю, але не перебуває (не перебувала) у родинних відносинах чи у шлюбі з нею, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа.

Слідова картина домашнього насильства є невід'ємним елементом криміналістичної характеристики даного злочину. В ході написання роботи, нами виявлено, що від встановлення слідової картини залежить результат розслідування, а саме виявлення особи злочинця, способу вчинення злочину та, у подальшому, його приховання, дозволяє розкрити які знаряддя були використані та які речові докази було приховано, що у майбутньому сприяє викриттю неправдивих показань свідків, або ж самого злочинця.

У роботі ми виокремили обставини, що підлягають доказуванню, після визначення переліку яких необхідно розпочинати проводити першочергові слідчі дії та оперативно-розшукові заходи. Перелік таких слідчих дій характеризується ситуаційністю та визначається типовими слідчими ситуаціями і версіями. В ході розслідування домашнього насильства слідчий може стати «заручником ситуації», вихід з яких можливий лише за умови обізнаності у криміналістичних методиках, проте, наразі, доктрина права не налічує науво-практичних рекомендацій відносно останніх. Вивчаючи криміналістичну літературу, ми виявили найбільш результативним ситуаційний підхід, використовуючи який дані рекомендації формулюються враховуючи ситуації, в яких опиняється слідчий. Тобто, саме типовими і найбільш характерними слідчими ситуаціями обумовлений процес формування практичних рекомендацій для кожної окремої методики розслідування.

При вирішенні завдання «висвітлити типові слідчі ситуації та обставини, що підлягають доказуванню», у нашій роботі було проаналізовано основну класифікацію слідчих ситуацій, яка має такі види: під час перевірки повідомлень та заяв про злочин може бути або достатньо підстав для початку кримінального провадження, або навпаки – недостатньо; ситуації коли підозрюваний визнає повністю, частково, або взагалі не визнає свою вину; ситуації під час розслідування домашнього насильства: коли подія злочину, що інкримінується підозрюваному не підтверджується, має місце інсценування або ж участь останнього не доведена; виникли обставини, що змінюють кваліфікацію дій; ситуація при якій мали місце обставини, що вказують на необхідність закінчення справи з реабілітуючих обставин, або обставини, які пом'якшують відповідальність, та інші. Дану класифікацію більшість слідчих вважають вірною, але, на нашу думку, ситуації під час розслідування домашнього насильства залежать скоріше від його виду, тобто яке саме насильство мало місце: економічне, фізичне, сексуальне чи психологічне.

Розглянувши особливості тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій, ми прийшли до висновку, що дане питання досі не знайшло свого відображення ані в літературних джерелах, ані у працях вчених-правників та практикуючих юристів. Тому, можна впевнено зауважити питання типізації ситуацій та удосконалення процесу розслідування цього злочину є нагальним питанням у криміналістиці. Саме тому, у роботі висвітлено приблизну тактику розслідування домашнього насильства, зіставивши її з основними типовими для більшості злочинів слідчими (розшуковими) діями. Головне те, що слідчий повинен володіти знаннями криміналістичної тактики, тобто знати основні тактичні прийоми, засоби і рекомендації щодо розслідування злочинів, особливості планування певних дій досудового та судового слідства. Виконуючи зазначене завдання магістерської роботи, нами було досліджено типові слідчі (розшукові) дії при розслідуванні домашнього насильства, зважаючи на узагальнені емпіричні та теоретичні джерела, а саме: огляд місця події; допит потерпілого та свідків; допит підозрюваного; освідування.

Нами встановлено, що допит потерпілого проводиться з використанням різних прийомів та методів, одним з яких найбільшу популярність мають методи актуалізації забутого, наприклад, постановка допитуваній особі нагадуючих запитань. Також, ми прийшли до висновку, що тактика проведення допиту неповнолітніх, які постраждали від домашнього насильства, дещо відрізняється своєю природою від допиту повнолітніх осіб, і перш за все для результативності процедури важливим етапом є встановлення психологічного контакту з неповнолітнім та входження з ним у довірчі відносини. Щодо огляду місця події та освідування, то вони проводяться за загальними правилами досудового розслідування відповідно до законодавства, проте, головним і результативним при розслідуванні домашнього насильства є допит потерпілого та свідків, оскільки він спрямований на отримання інформації про події

злочину, сформування майже повної картини та обстановки злочину, тим самим дозволяє розслідувати його.

Особливості такого злочину, як домашнє насильство вказують на те, що найчастіше його прояви приховуються, і ознаки та сліди різних його проявів та видів зникають. Саме тому ми вивчили особливості використання спеціальних знань при збиранні доказів злочинної поведінки винних, оскільки це є запорукою ефективного розслідування.

Вивчивши статистичні дані у процесі розслідування домашнього насильства найпоширенішою є практика призначення судово-медичних експертиз, при цьому, зазвичай, особою щодо якої призначається даний вид експертиз, виступає потерпілий. Також можуть бути призначені судово-психіатрична, судово-психологічна, комплексна судова психолого-психіатрична експертизи та судово-наркологічна експертиза. Проведений аналіз судової практики дозволив нам зробити висновок, що у кримінальних провадженнях, відкритих за фактом домашнього насильства, щодо підозрюваного, відносно якого є інформація про вживання ним алкогольних напоїв або наркотичних речовин, повинна призначатися не судово-наркологічна, а судово-психіатрична експертиза, або ж необхідно проводити комплексну судову психолого-психіатричну.

Під час дослідження питання використання спеціальних знань, можна зрозуміти, що найскладнішим є виявлення та фіксація слідів від психологічного та економічного насильства. Особливе місце при розслідуванні даних видів домашнього насильства, на наше переконання, займає судово-психологічна експертиза, оскільки вона дозволяє отримати докази того, що потерпілий від певних злочинних дій отримав фізичні або психологічні страждання, емоційну залежність або погіршення якості життя. Що стосується фізичного та сексуального, то залежно від знаряддя та предмета злочину, відносно таких кримінальних провадженнях, перш за все, призначаються судово-медичні,

судово-біологічні, окремі криміналістичні (трасологічна, балістична, технічна), хімічні експертизи.

Отже, проведене дослідження дозволило виявити наступні проблемні питання та шляхи їх вирішення.

Проблема неповідомлення випадків домашнього насильства поліції досі існує, оскільки більшість жертв бояться або ж просто непоінформовані про можливість звернення на гарячу лінію з попередження домашнього насильства, існування служб допомоги у цій сфері тощо, тому співпраця ЗМІ з органами влади та органами поліції є першим етапом на шляху припинення випадків насильства в сім'ї.

Оскільки Україна визначила одним з основних напрямків реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству – належне розслідування фактів домашнього насильства, притягнення кривдників до передбаченої законом відповідальності та зміна їхньої поведінки, на нашу думку існує потреба у формуванні науково-методичних рекомендацій та єдиної системи заходів, що будуть здійснюватися органами влади на законних підставах, які будуть спрямовані на припинення насильства за ознакою статі, надання допомоги та забезпечення захисту постраждалої особи, а також отримання нею відшкодування завданої шкоди.

Практика винесення вироків не впливає на майбутніх кривдників, не лякає їх, що є також однією з проблем системи стримувань і противаг у нашій державі. Саме тому від ефективності розслідування, доказової бази залежить результат судового процесу, а саме справедливе судове рішення. Тому, визначення основних ефективних стратегій розслідування для слідчого є головним завданням науки криміналістики. На наше переконання, перш за все слід вивчити досвід зарубіжних країн у сфері розслідування домашнього насильства, виокремити найбільш результативні методи та запровадити їх в Україні.

ПЕРЕЛІК ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України [Електронний ресурс]: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, №30, ст.141.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-17. Відомості Верховної ради України. 2013. №9-10, № 11-12, №13. Ст. 262.
3. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / за ред. М. І. Хавронюка. – К.: Ваіте, 2019. – 288 с.
4. Конвенция против пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения и наказания // Международные акты о правах человека. Сборник документов. – М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА. - М, 1999. – 784 с. – С. 180-190.
5. Конвенция ООН про права ребенка // Международные акты о правах человека. Сборник документов. – М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРА. – М., 1999. – 784 с. – С. 242-257.
6. Аналіз практики проведення судово-наркологічної експертизи в кримінальному провадженні / О.А. Ревенок та ін. International Academy Journal Web of Scholar. 2018. № 11(29). С. 22–27.
7. Ахмедшин Р.Л. Криминалистическая характеристика личности преступника : монография. Томск: Томск. ун–т, 2005. 210 с.
8. Бабенко О.Е. Історичні витоки гендерної нерівності як причини виникнення сімейного насильства / О. Е. Бабенко // Матеріали регіонального круглого столу (м. Донецьк, 18 лютого 2009 р.). – Донецьк: ДЮІ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2010. – 216 с, с. 173.

9. Белкин Р.С. Курс криминалистики: Криминалистические средства, приемы и рекомендации. В 3-х томах. Т. 3. - М.: Юристъ, 1997. - 480 с.
10. Берковец Л. Агрессия: причины, последствия, контроль / Л. Берковец. – СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2001. – 512 с., с. 285–318.
11. Бойко А.И. Преступное бездействие / А. И. Бойко. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. – 320 с.
12. Булулуков О.Ю. Методика расследования убийств при отсутствии трупа: Автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.09 / НЮАУ. – Х., 1997. – 18 с.
13. Бурбело Б.А. Використання спеціальних знань при вивченні особистості підозрюваного. Молодий вчений. 2015. № 2(17). С. 726–728.
14. Бурданова В.С. Виктимологические аспекты криминалистики : учеб. пособ. / В.С. Бурданова, В.М. Быков. – Ташкент : Изд-во Ташк. ВШ МВД СССР, 1981. – 79 с.
15. Васильев А.Н., Мудьюгин Г.Н., Якубович Н.А. Планирование расследования преступлений. – М.: Госюриздат, 1957 – 199 с.
16. Ведерников Н.Т. Личность преступника как элемент криминалистической характеристики преступления. Криминалистическая характеристика преступлений : сб. науч. тр. М., 1984. С. 74–77.
17. Волобуев А.Ф. Загальні положення криміналістичної методики : лекція. / А.Ф. Волобуєв. – Х.: Ун-т внутр. справ, 1996. – 36 с.
18. Волощук А.М., Ярмачі Х.П., Ковальова О.В. Діяльність служби дільничних інспекторів міліції щодо попередження насильства в сім'ї: Монографія, Одеса: ОДУВС, 2013. – 217 с 38.
19. Волчецкая Т.С. Ситуационный подход в практической и исследовательской криминалистической деятельности: Учеб. пособие. – Калининград: Изд-во КГУ, 2001. – 99 с.

20. Гаврилин Ю.В. Криминалістика: методика расследования отдельных видов преступлений : курс лекций / Ю.В. Гаврилин, Н.Г. Шурухнов. – М., 2004. – 471 с.
21. Герасимов И.Ф. Некоторые проблемы раскрытия преступлений. - Свердловск: Средне-Уральское кн. изд-во, 1975. - 175с.
22. Глиняний В.П. Історія держави і права зарубіжних країн / В.П. Глиняний. – Ч. 1. – Х.: Одісей, 2003. – 832 с.
23. Гурковська К.А. Деякі шляхи вдосконалення нормативно-правового забезпечення попередження домашнього насильства / К.А. Гурковська // LEGEA ŞI VIAȚA. – 2015. – № 3/2 (279). – 114 с.
24. Дубно Т.В. Взаємозв'язок обстановки та способу вчинення злочину / Т. В. Дубно // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. – 2012. – № 3. – С. 375–383.
25. Зав'ялов С. М. Спосіб вчинення злочину: сучасні проблеми вивчення та використання у боротьбі зі злочинністю та перспективи: дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 / С. М. Зав'ялов. – К., 2005. – 232 с.
26. Ілікчієва К.І. Насильство щодо жінок: історико-соціальні аспекти / Ілікчієва К.І. // Часопис Київського університету права. – 2007. – № 1.
27. Іщенко Т.В. Судові експертизи, які призначаються під час розслідування домашнього насильства: аналітичний огляд. Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. 2020. № 1. С. 238-244.
28. Каминская Н.Л. Проблема насилия над женщинами / Н.Л. Каминская // Реалізація державної політики стосовно дітей, молоді, сімей та затвердження гендерної рівності в суспільстві на території Донецької області: матеріали регіонального круглого столу (м. Донецьк, 18 лютого 2009 р.). – Донецьк: ДЮІ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2010. – 216 с.
29. Кларк Р. Преступность у США / Р. Кларк. – М., 1975. – 209 с.

30. Ковалев М.И. Проблемы учения об объективной стороне состава преступления / М. И. Ковалев. – Красноярск: Изд-во Красноярского ун-та, 1991. – 176 с.

31. Козлова А.Г. Місце судово-психологічної експертизи в кримінальному процесі та алгоритм проведення психодіагностичного дослідження неповнолітніх жертв насильства. Психологічний часопис. 2017. № 2(6). С. 15–27.

32. Колесниченко А.Н. Наукові і правові основи розслідування окремих видів злочинів: Автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.09 / ХЮрІ. – Х., – 1967. – 34 с.

33. Колесниченко А.Н. Общие положения методики расследования отдельных видов преступления: конспект лекций по криминалистике / А. Н. Колесниченко. – Х., 1965. – 46 с.

34. Колесниченко А.Н. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений : текст лекций / А.Н. Колесниченко. – Х.: Юрид. ин-т, 1976. – 28 с.

35. Колесова А.С. Экспертизы, назначаемые при расследовании насильственных преступлений в семье. Актуальные проблемы современной юриспруденции : сб. науч. тр. Международной научно-практической конференции. Москва, 2018. Ч. 1. С. 199–207.

36. Коновалова В.О. Проблеми логіки і психології у слідчій тактиці. – Харків, 1965. – С. 84.

37. Корноухов В.Є. Основні положення методики розслідування окремих видів злочинів // Матер. науч. конф. – Красноярськ, 1972. – с.93–94.

38. Криміналістика : підручник / В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, В.А.Журавель та ін. Харків : Право, 2008. 464 с.

39. Криміналістика : підручник. / В.В. Пясковський, Ю.М. Черноус, А.В. Іщенко, О.О. Алексеев та ін. – К. : "Центр учбової літератури", 2015. – 544 с.

40. Криміналістика: Мультимедійний підручник // В.І. Перкін, П.Д.Біленчук, В.К. Весельський та ін. – Київ, 2008.

41. Криміналістика: Підруч. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / За ред. В.Ю. Шепітька. - 3-є вид., переробл. і допов. – К.: Вид. Дім "Ін Юре", 2004. – 736 с.

42. Кримінально-процесуальний кодекс України: наук.-практ. комент.; за заг. ред. В.Т. Маляренка, В.Г. Гончаренка. – Вид. 6-е, переробл. та доповн. – К.: Юрисконсульт; Юстініан, 2010. – 896 с.

43. Кудрявцев В.Н. Объективная сторона преступления / В.Н. Кудрявцев. – М.: Гос. изд. Юридической литературы, 1960. – 244 с.

44. Курс уголовного права. Общая часть: учебник для вузов. – Т. 1: «Учение о преступлении» / Г.Н. Борзенков, В.С. Комиссаров, Н.Е. Крылова и др.; под ред. д.ю.н., проф. Н.Ф. Кузнецовой, к.ю.н., доц. И.М. Тяжковой. – М.: ЗЕРЦАЛО, 1999. – 592 с.

45. Лукашевич В.Г. Тактика общения следователя с участниками отдельных следственных действий: Учебное пособие. – К., 1989. – 88 с. Матусовский Г.А. Экономические преступления: Криминалистический анализ. – Х.: Консум, 1999. – 480 с.

46. Митричев С.П. Методика расследования отдельных видов преступлений / С.П. Митричев. – М., 1963. – 544 с.

47. Міжнародний досвід попередження та протидії домашньому насильству: монографія / А.О. Галай, В.О. Галай, Л.О. Головка, В.В. Муранова та ін.; за ред. А.О. Галай. Київ: КНТ, 2014. 160 с.

48. Насильство в сім'ї та діяльність органів внутрішніх справ щодо його подолання : навч.-метод. посіб. для курсантів ВНЗ МВС України / [уклад.: А.В. Запорожцев, А.В. Лабунь, Д.Г. Заброта, та ін.]. – Київ, 2012. – 246 с.

49. Настільна книга слідчого: наук.–практ. вид. для викл. і дізнавачів / М.І.Панов, В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова та ін. 2–ге вид., перероб. і доп. Київ: Ін Юре, 2007. 728 с.

50. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики домашнього насильства / Т.В. Іщенко // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. — 2019. — № 3. — С. 65–71.

51. Пантелеев И.Ф. Криминалистика : учебник. / И.Ф. Пантелеев, Н.А. Селиванов. – М. : Юрид. лит., 1975. – 544 с.

52. Пащенко А. С. Особенности расследования преступлений, связанных с домашним насилием: дис. канд. юрид. наук: 12.00.09. Волгоград, 2005. 183 с.

53. Пивоваров В. В. Насильство в сім'ї: віктимологічний аспект / В.В. Пивоваров, Ю.С. Макаренко. // Карпатський правничий часопис. – 2015. – №10. – С. 92–98..

54. Приходько О. Покарання за... покарання (за матеріалами зарубіжної преси). – Дзеркало тижня, № 49 (524), 2004. – 4–10 груд.

55. Салтевський М.В. Криміналістика : підручник : у 2 ч. Харків : Консум, 2001. – Ч. 2. – 528 с.

56. Салтевський М.В. Криміналістика. Підручник: У 2-х / М.В. Салтевський. –Х.: КонСУМ, Основа, 1999. – Ч. 1. – 416 с.

57. Селецький С.І. Кримінальне право України. Загальна частина / С.І. Селецький. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 248 с.

58. Сокол Е.В. Особенности личности несовершеннолетнего, вовлеченного в совершение преступления / Е.В. Сокол // Вестник Краснодарского университета МВД России. – 2009. – № 4. – С. 50–55.

59. Соціальна і корекційна робота з особами, які вчинили насильство в сім'ї : навч.-метод. посіб. У 2 т. Т. 1 / за заг. ред. О.М. Бандурки, К.Б. Левченко, І.М. Трубавіної. – Київ : Україна, 2011. – 171 с.

60. Сутність і значення криміналістичної характеристики та її елементів у розкритті й розслідуванні злочинів / О.В. Старченко, М.І. Бубела // Форум права. – 2010. – № 4. – С.853–858.

61. Тези лекцій з навчальної дисципліни «Криміналістика» для студентів спеціальності «Правознавство» денної, заочної і прискореної форм навчання / упоряд.: О.А. Самойленко, О.О. Волобуєва – Донецьк: ДонНУ, 2010. – 167 с.

62. Теорія і практика судової експертизи і криміналістики: матеріали III-ої Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 27 лютого 2020 року). Київ-Маріуполь, 2020. – 328 с.

63. Ткач О.В. Київський національний університет імені Тараса Шевченка Спосіб вчинення злочину як елемент криміналістичної характеристики порушень недоторканості приватного життя, 2015 р., – 318–322 с.

64. Филиппов А.Г. Криминалистика : учебник / А.Г. Филиппов, А.Ф. Волынский. – М. : Издательство «Спарк», 1998. – 543 с.

65. Харитоновна О.В. Домашнє насильство та доступ жінок до правосуддя: правові бар'єри /О.В. Харитоновна// Вісник асоціації кримінального права України 1 (13), - С. 29-60.

66. Центров Е.Е. Криминалистическое учение о потерпевшем / Е.Е. Центров. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1988. – 230 с.

67. Шаповал К.А. Визначення поняття та структура криміналістичної характеристики вбивств, які були вчинені у зв'язку з домашнім насильством. Право і Безпека. 2020. – № 1(76). С.118-122.

68. Шепітько В.Ю. Теоретичні проблеми систематизації тактичних прийомів у криміналістиці: автореф. дис. докт. юрид. наук / Національна юрид. академія ім. Ярослава Мудрого. – Х., 1996. – 30 с.

69. Шепітько В.Ю. Тактика допиту: Текст лекції. - Харків: Укр. юрид. акед., 1992. – 23 с.

70. Maxwell J. R. Responding to Domestic Violence Incidents: A Collective Approach.

URL:<https://minds.wisconsin.edu/bitstream/handle/1793/78880/Maxwell,%20Jesse.pdf?sequence=1>.

71. Галаган В.І. Закон України "Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами" і завдання щодо досудового розслідування цих злочинів / Галаган В.І. // Імплементация у законодавство України положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству щодо жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами : збірник тез круглого столу (1 лютого 2019 року, Музей НаУКМА) / НаУКМА, Факультет правничих наук, Кафедра кримінального та кримінального процесуального права. – Київ : Національний університет "Києво–Могилянська академія", 2019. – С. 3–6. [Електронний ресурс] – режим доступу:http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/17774/Halahan_Zakon_Ukrainy_Pro_vnesennia_zmin_do_Kryminalnoho_ta_Kryminalnoho_protsesualnoho_kodeksiv.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

72. Єдиний звіт про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення за січень–вересень 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=114140&libid=100820&c=edit&_c=fo#.

73. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 року / Україна. Верховна Рада. – Електрон. текст. дані. – http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015 Назва з титул. екрана. – Дата перегляду: 17.08.2020.

74. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» № 2229-VIII, прийнятий 07.12.2017 р., набрав чинності 07 січня 2018 р. / Україна. Верховна Рада. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу:

<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> Назва з титул. екрана. – Дата перегляду: 20.06.2020.

75. Злочин, пов'язаний із домашнім насильством: правові проблеми та практичні рекомендації. Юрліга [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://jurliga.ligazakon.net/ua/analitycs/192450_zlochyn-povyazaniy-z-domashnm-nasilstvom-pravov-problemi-ta-praktichn-rekomendats.

76. Історичні аспекти виникнення проблеми домашнього насильства / Л.М. Сукмановська // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія юридична. - 2016. - Вип. 3. - С. 272-281 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvlduvs_2016_3_31.

77. «Кожна 5 жінка в Україні стикається з тією чи іншою формою насильства», Юлія Соколовська [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.msp.gov.ua/news/18311.html>.

78. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України: кодекс від 05.04.2001, редакція від 13.08.2020 / Україна. Верховна Рада. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> Назва з титул. екрана. – Дата перегляду: 12.10.2020.

79. Кримінологічний аналіз особи злочинця [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://studies.in.ua/analiz-ta-prognozzlochynnosti/3935-krimnologchniy-analz-osobi-zlochincyua.html>.

80. Наказ Міністерства охорони здоров'я «Про затвердження Порядку проведення та документування результатів медичного обстеження постраждалих осіб від домашнього насильства або осіб, які ймовірно постраждали від домашнього насильства, та надання їм медичної допомоги» [Електронний ресурс] // № 278 від 01.02.2019 р. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0262-19#Textzlochincyua.html>.

81. Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : Наказ Міністерства юстиції України від 08 жовтня 1998 р. № 53/5 / Україна. Верховна Рада. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: [https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98) Назва з титул. екрана. – Дата перегляду: 01.10.2020.

82. Нормативно-правове забезпечення попередження насильства в сім'ї в Україні: стан та перспективи розвитку / О.М. Ткаленко // Південноукраїнський правничий часопис. - 2014. - № 3. - С. 35-38 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pupch_2014_3_12

83. Погорецький М.А. Докази у кримінальному процесі: проблемні питання / М.А. Погорецький // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2011. – № 1 (3). – С. 1–53: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2011/n1/11pmapp.pdf>.

84. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку формування, ведення та доступу до Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі» [Електронний ресурс] // № 234 від 20.03.2019 р. – Режим доступу: <https://ips.ligazakon.net/document/view/kp190234?an=1>.

85. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя : постанова Пленуму Верховного Суду України від 1 листопада 1996 р. № 9 / Україна. Верховна Рада. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-96> Назва з титул. екрана. – Дата перегляду: 26.07.2020.

86. Про судову експертизу : Закон України від 25 лютого 1994 р. № 4038-ХІІ / Україна. Верховна Рада. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> Назва з титул. екрана. – Дата перегляду: 04.09.2020.

87. Протидія домашньому насильству: практичний посібник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://rm.coe.int/cvavgu-jan2018-4-ua-web/16807874e0>].

88. Радзевілова О.В. Психосоціальні особливості жінок, які вчинили насильницькі злочини у стані алкогольного сп'яніння. Психологічний часопис. 2017. № 5 (9). С. 139–149 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://doi.org/10.31108/1.2017.5.9.12>.

89. Рішення ЄСПЛ у справі «Левчук проти України» [Електронний ресурс] // № 17496/19 від 2.09.2020 р. – Режим доступу: <http://european-court-help.ru/delo-17496-19-levchuk-protiv-ukrainy/>.

90. Сумна статистика: з початку року поліцейські притягнули до відповідальності 34 тис осіб за домашнє насильство /Новини Україна/ 10 квітня 2020 року//[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://varta1.com.ua/sumna-statystyka-z-pochatku-roku-politsejski-prytyagnuly-do-vidpovidalnosti-34-tys-osib-za-domashnye-nasylstvo/>.

91. У Шотландії заборонили фізичне покарання дітей/ BBC News Україна / 3 жовтня 2019 року [Електронний ресурс] – режим доступу: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-49928045>.

92. Уварова О., Мозгова В., Соколова Я. Забезпечення доступу жінок до правосуддя в Україні: Навчальний посібник для суддів і прокурорів. Національна частина [Електронний ресурс] – режим доступу: <https://rm.coe.int/training-manual-for-judges-andprosecutors-on-ensuring-women-s-access-/168076429a>.

93. Ухвала Бериславського районного суду Херсонської області від 19 червня 2019 р. Справа № 647/1584/19 : Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/82520685>.

94. Ухвала ВС від 28 листопада 2019 р. (справа № 453/225/19 провадження № 51-4000км19) / Україна. Верховна Рада. – Електрон. текст. дані. – <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86035315> Назва з титул. екрана. – Дата перегляду: 17.08.2020.

95. Ухвала Кам'янка-Бузького районного суду Львівської області від 10 квітня 2019 р. Справа № 446/745/19 : Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/81140862>

96. Ухвала Соснівського районного суду м. Черкаси від 12 лютого 2019 р. Справа № 712/1904/19 : Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79796376>

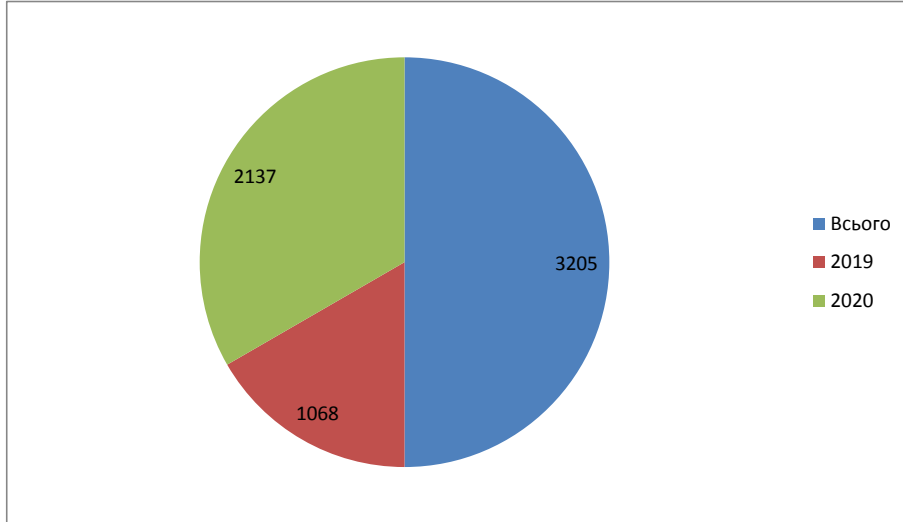
Додаток А

Кількість засуджених осіб та види покарань, за судовими рішеннями, що набрали законної сили

№	Статті та частини Кримінального кодексу України	ВИДИ ЗЛОЧИНІВ	Кількість осіб, судові рішення щодо яких набрали законної сили у звітному періоді	у тому числі		Кількість осіб, матеріали кримінального провадження щодо яких закрито (з гр.5)				
				засуджених	неосудних, до яких застосовано примусові заходи медичного характеру	матеріали кримінального провадження у відношенні яких закрито	у зв'язку з дійовим каяттям	у зв'язку з примиренням винного з потерпілим	у зв'язку з відмовою прокурора або потерпілого, його представника від обвинувачення в кримінальному провадженні	у зв'язку зі смертю
1	126-1 (Домашнє насильство)	Домашнє насильство	231	159	2	70	1	37	23	8

Додаток Б

За два роки кримінальних правопорушень за статтею 126-1 Кримінального кодексу України
«Домашнє насильство»

Додаток В

Опитування щодо питання: Як на вашу думку, чи чоловіки теж потерпають від домашнього насильства з боку жінок?

